

ÇERKEZ ETHEM OLAYI VE BU OLAYIN TÜRK ROMANLARINA YANSIMASI

Betül ÖZTOPRAK*

ÖZET

Sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel gelişmeler edebiyatı etkilemiş ve edebiyat tarihten beslenerek gelişmiştir. Zamandan ve toplumdaki tamamen ayrı bir edebiyat anlayışı düşünülmediği için toplumda yaşanan önemli olaylar başta şiir olmak üzere roman, hikâye, tiyatro vb. edebi türlere de yansımış, tarihî olaylar edebi türler bağlamında kurgulanıp anlatılmıştır. Çalışmanın amacı; Türk tarihinde önemli konulardan biri olan ve hakkında farklı düşüncelerin ifade edildiği Çerkez Ethem olayının, romanlara nasıl yansıdığını tespit etmek ve roman yazarlarının Ethem ve ağabeylerine karşı olan düşüncelerini belirterek, yazarlarda oluşan farklı bakış açılarının sebeplerini yazarların hayatları ve dönem bağlamında ortaya koyabilmektir. Çerkez Ethem olayı, hassas bir konu olduğu için hakkında son zamana kadar çalışmalar nadir olarak yapılmış, araştırmacılar bu konuyu ele alıp yazmakta tereddüt etmişlerdir. Bu tereddütlerinde Ethem'in Millî Mücadele yıllarında önemli başarılar elde etmesi, iç isyanları bastırması ve daha sonra düzenli ordunun kurulacağına dair düşüncelerin ortaya çıkmasının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin karşısında yer alması ve vatanına ihanet edip Yunanlılara sığınması yatmaktadır. Söz konusu bu olaylar, romanlara da yansımış yazarlar, Çerkez Ethem olayına farklı bakış açılarıyla yer vermişlerdir. Kimi yazarlar tarafsız bir bakış açısıyla bu olayı anlatırken kimi yazarlar Ethem'i "halk kahramanı" kimi yazarlar ise, "vatan haini" olarak ele almışlardır. Çalışmada Çerkez Ethem olayı tarihi bir zemin üzerinde anlatıldıktan sonra bu olayın romanlara nasıl yansıdığı, bu olayı hangi yazarların ele alıp kurguladıkları ve bu kurgulamada özel bir sebeplerinin olup olmadığı (Çerkez olmaları, Çerkez Ethem'in ailesine mensup olmaları, bu olaylara tanıklık etmiş olmaları vb.) belirtilecek

---

*Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, betuloz@karatekin.edu.tr.

ve olayların anlatılışıyla Çerkez Ethem ile ağabeylerine, yazarların bakış açıları dokuz farklı yazarın (Kemal Tahir, Ahmet Zeki Muslu, Güner Kuban, Hasan İzzettin Dinamo vd.) romanları üzerinden karşılaştırılarak verilecektir. Çalışmada aynı zamanda metne dayalı yöntem kullanılacak, konunun akışına göre önemli noktalarda romanlardan alıntılar yapılacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında elde edilen bulgular objektif bir bakış açısıyla değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Romanı, Çerkez Ethem, Millî Mücadele, İç İsyenlar, Yeşil Ordu.

THE CASE OF ÇERKEZ ETHEM AND THE REFLECTION OF THIS CASE ON TURKISH NOVELS

ABSTRACT

Social, political, economic and cultural developments have affected the literature and the literature has developed under the influence of history. As it is not possible to think of literature independent of time and society, notable incidents in society have reflected on literary genres such as novels, stories, plays and especially poetry etc., and historical events have been told within the context of literary genres. The aim of this study is to identify how one of the delicate issues in Turkish history, the case of Çerkez Ethem on which there have been a lot of different comments have been reflected on novels, and to reveal the reasons why the novelists have different views on account of their life and the period by specifying the novelists' opinions on Çerkez Ethem and his brothers. Due to its being a delicate subject, there have been only few studies on the case of Çerkez Ethem until recently, and researchers have hesitated to do further studies on this topic. The reasons of these hesitations are the accomplishments of Çerkez Ethem in the years of National Struggle, his suppressing the domestic riots, and later on, his opposition to Grand National Assembly of Turkey after its plans to encamp regular army, and then his taking refuge in Greece which was treason. These incidents are reflected on novels, and novelists have referred to the case of Çerkez Ethem in various points of view. While some authors have mentioned the case objectively, others have addressed him as "a folk hero" or "a traitor". In the study, the case of Çerkez Ethem is discussed on grounds of the historical facts, and then it is pointed out what the reflection of this case on novels is, which authors have addressed and fictionalised this topic, whether there are particular reasons for the fictions (their being Circassian, a family member of Çerkez Ethem, their being a witness of these incidents etc.), and the narration of the events are stated in comparison with novels of nine different authors (Kemal Tahir, Ahmet Zeki Muslu, Güner Kuban, Hasan İzzettin Dinamo vd.), the authors' views on Çerkez Ethem and his brothers. Besides, text-oriented method is used in the study, and there are quotations out of the novels in some necessary points considering the course of the subject. The findings are objectively reviewed in the conclusion of the study.

Keywords: Turkish Novel, Çerkez Ethem, National Struggle, Domestic Riots, Green Army.

Giriş

Ethem, 1886 yılında Balıkesir'in Emre köyünde dünyaya gelir. Ailesi, Çerkez boylarından Şapsığ oymağındandır. Ziraat ve değirmencilik ile geçimini sağlayan Ali Bey'in, beş oğlundan en küçüğü Ethem'dir. Ethem'in ağabeyleri İlyas ve Nuri, Rumlarla girdikleri çatışmada vefat ederler. Diğer ağabeyleri Reşit ve Tevfik ise, Harbiye'yi bitirerek subay olurlar. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerler. Ethem de ağabeyleri gibi asker olmak ister. Fakat babası, çok sevdiği oğlunu yanından ayırmak istemez. Ethem'in askere gitme zamanı gelince babası, bedel ödemeyi düşünür. Ethem, babasının bu düşüncesini öğrenince askerî okula gitmek için evden kaçır ve İstanbul'a gelir. Astsubay olan Ethem (Ethem, anılarında başçavuş olduğunu söyler¹), Balkan Savaşı'na Mahmut Paşa'nın kolordusunda katılır ve yaralanır. Bu andan sonra Ethem'in resmî askerlik hayatı biter ve Ethem, 1. Dünya Savaşı sırasında ağabeyi emekli Yüzbaşı Reşit Bey ile birlikte Teşkilat-ı Mahsusa'da çalışır. Rauf Orbay'ın emrinde bulunan Ethem, Kazım Bey'i (Özalp) de bu gizli faaliyet günlerinde tanır. 1918 yılının başlarında Ethem, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kadrosu ile Irak seferine katılır ve yaralanınca Bandırma'daki baba evine döner. Burada Ethem, "eşkıyalık" olarak görülen kimi hareketlerde bulunur ve Rauf Bey, Reşit Bey'e telgraf çekerek kardeşini uyarmasını ister. Reşit Bey, Ethem Bey'in silahlı eylemlere girişmeyeceğine dair söz vermiş olsa da Çerkez Ethem, 12 Şubat 1919 tarihinde İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlu Alpaslan'ı fidye istemek için kaçıtır ve Vali'den 53 bin lira alır².

Millî Mücadele yıllarında Kuvayı Milliye'ye katılan Ethem, önemli isyanları bastırarak büyük başarılarla imza atar. Ethem, düzenli ordu kurulunca emir altına girmek istemez ve bu sefer de kendisi isyan çıkarır. Vatan topraklarında daha fazla kalamayacağını anlayınca Yunanlılar ile anlaşır onlara teslim olan Ethem, harp bittikten sonra meclisin oyuyla "vatan haini" ilan edilir. Bu bildiride Çerkez Ethem'in Millî Mücadele'ye katılımı, bastırıldığı önemli isyanlar, ilk zamanlar Ethem'in mebusların ve çevresindeki kişilerin nezdinde

¹ Çerkes Ethem, **Anılarım**, Berfin Yayınları, İst., 2005, s. 7.

Not: Ethem'in yazdığı söylenen anılarında da farklı görüşler vardır. Ethem, anılarını yazdığını söyler fakat ele geçen hatırlar ile Ethem'in yazdığını söylediği hatıraların aynı olup olmadığı tartışılan konulardandır. Şaduman Halıcı, Ethem'in anılarını yayımlamak için uğraştığını fakat yayımlayamadığını ifade eder. Detaylı bilgi için bkz: Şaduman Halıcı, **Ethem**, Kitap Deyince Yayınları, İst., 2016, s. 407-431.

² Hüseyin Aykol, **Çerkes Ethem Gerçek Yaşam Öyküsü**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 17-19.

“halk kahramanı”, “vatan kurtarıcısı” olarak görülürken, daha sonraları zamanında vatanını savunmak için karşılarında yer aldığı Yunanlılara sığınarak meclisin oyuyla “vatan haini” ilan edilmesi ilk önce tarihi kaynaklardan yararlanılarak anlatıldıktan sonra ardından bu olayın Türk romanlarına nasıl yansıdığı ve yazarların Ethem’e karşı tutumları dokuz farklı yazarın romanları bağlamında değerlendirilecektir. Çalışmada ilk önce Çerkez Ethem olayına yer verilecektir.

1. Çerkez Ethem Olayı

Ethem’in Kurtuluş Savaşı’na katılması Rauf Bey aracılığıyla olur. Rauf Bey, Yunanlıların İzmir’i işgal etmesinin ardından Ege’ye gelir ve güvendiği kişileri ulusal direnişe katılmaları için ikna etmeye çalışır. Rauf Bey’in gittiği kişiler arasında Ethem ve ağabeyleri de vardır. Rauf Bey, Ethem ve ağabeyleri ile görüşür, durumu anlatır. Millî direnişe katılmaya karar veren Ethem, Salihli Cephesi’nde çalışmaya başlar³.

Celal Bayar’ın anılarında ifade ettiğine göre Ethem, sekiz arkadaşı ile birlikte Salihli’ye geldiği zaman orada bulunan Dramalılardan bazıları ile birleşir. Ethem Balıkesir, Gönen, Kirmastı, Bandırma ve Bursa’da tanıdığı silah kullanmasını bilen Çerkezlere haber gönderir. Bunların bir kısmı kendisine katılır. Akınları ve hücumlarıyla ün salan Parti Pehlivan da arkadaşları ile birlikte Yunanlılara karşısı mücadele vermek için Ethem’in mahiyetine girer. Çerkez Ethem, böylece kısa zamanda fazla bir kuvvete sahip olur⁴. Ethem’in kısa bir sürede bu kadar fazla bir kuvvete sahip olmasını Cemal Şener, Ethem’in askerlikle içli dışlı olması kadar Teşkilat-ı Mahsusa’da çalışmış olmasına ve çeteciliğine bağlar⁵. Sabahattin Selek ise, Ethem’in çok zeki bir adam olduğunu, her hareketinde bir şeytanlık saklı bulunduğunu ifade ederek Ethem’in nerede ve kimden yardım görebileceğini bildiği için kimseye sezdirmeden, fikrine ve emellerine uygun kişilerin çoğalmasına çalıştığını söyler. Ethem, gün geçtikçe kuvvetini arttırarak Alaşehir, Salihli, Akhisar ve Uşak’a hâkim olur⁶.

³ Cemal Şener, **Çerkes Ethem Olayı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İst., 2007, s. 47-48.

⁴ Celal Bayar, **Ben De Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş 8**, Sabah Kitapları, İst., 1997, s. 51.

⁵ Cemal Şener, **Çerkes Ethem Olayı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İst., 2007, s. 49.

⁶ Sabahattin Selek, **Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, C 1, Örgün Yayınevi, İst., 2002, s. 255-256.

Kısa sürede bu kadar fazla bir kuvvete sahip olan Ethem'in, askerlerinin ihtiyaçlarını nasıl karşıladığı sorusuna ise Ethem, anılarında cevap verir. Askerlerinin tüm ihtiyaçlarını kendi yöntemleriyle karşıladığını dile getiren Ethem, Yunan işgalinden önce Müdafaa-i Hukuk işgalden sonra ise Redd-i İlhak ve daha sonraları da Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerinden yardım almıştır. Ethem, işgalden önce İzmir Valisi Rahmi Bey'den elli bin, isyanları bastırırken Adapazarı tüccarlarından Arapzade'den elli bin, Karaca Bey eşrafından beş bin alır ve bu paraları Ethem, cepheleri teşkil etmek, cephane temin edebilmekte kullandığını belirtir⁷. Bu düşüncelerin aksine, Ethem'in bu paraları kendisi için kullandığını ifade edenler de vardır.

Ethem'in kuvvetlerine, gezici kuvvet anlamına gelen "Kuvayı Seyyare" adı verilir. Kuvayı Seyyare bir yandan Yunan işgaline karşı savaşırken, diğer yandan da iç isyanları bastırır. Çünkü o sıralarda başarılı tek silahlı güç, Kuvayı Seyyare'dir. Kuvayı Seyyare'nin bastırdığı önemli isyanlar ise; Bolu, Düzce, Adapazarı, Anzavur ve Çapanoğlu (Yozgat) isyanlarıdır⁸.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin, kendine yandaş örgütler kurmaları için Anadolu'ya bazı asker ve sivil kişileri gönderdiğini ifade eden Aykol, Anadolu'ya dağıtılan kişilerin yer yer isyanlar çıkarttığını belirtir. İsyancıların en güçlüsü ise, Marmara bölgesinin güneyindedir. Biga ve çevresini ele geçirmiş bulunan Anzavur'un üzerine ilk önce Yusuf İzzet Paşa'nın komuta ettiği 14. Kolordudan yaklaşık iki bin kişilik bir birlik gönderilir. Bu birlik, yenilerek geri çekilir. Bu başarı ise, Anzavur'a büyük bir cesaret verir⁹. Ali Fuat Cebesoy'un *Millî Mücadele Hatıraları*'nda belirttiğine göre, 1920 yılının Nisan ayında Gönen ve Manyas taraflarına hâkim olan Anzavur'un, isyan alanı genişler. 13 Nisan'da Abaza ve Çerkezlerden oluşan dört bin kişi, Düzce'yi basarak hapishaneyi boşaltır ve oradaki süvari müfrezesinin silahlarını alıp, hükümet memurlarını ve zabitlerini hapsederler¹⁰. Albay Kazım Bey, Anzavur ile yapılacak savaşı Ethem'in yönetmesini önerir. Susurluk'a varan güçler, Taşköprü hattında Anzavur'un güçleriyle karşılaşır. 9-10 saat süren mücadelede Anzavur'un güçleri bozulur. Top ve mitralyözleri Ethem'in eline geçer. Anzavur'un adamlarından pişman olanlar Millî Kuvvetlere dâhil edilirken

⁷ Çerkes Ethem, **Anılarım**, Berfin Yayınları, İstanbul, 2005, s. 8-9.

⁸ Cemal Şener, **a.g.e.**, s. 52-53.

⁹ Hüseyin Aykol, **Çerkes Ethem Gerçek Yaşam Öyküsü**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 35-36.

¹⁰ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul, 2010, s. 415.

Anzavur da altı adamı ile birlikte Bandırma'ya kaçar. Emekli zaptiye binbaşı olan Anzavur, Teşkilat-ı Mahsusa içinde de yer almış, saraya yakın bir Çerkezdir. Anzavur, Ethem'in takibinden İngiliz muhribine sığınarak kurtulur. Bir süre sonra yakalanır ve kesik başı Ankara'ya gönderilir¹¹.

Anadolu'nun etkili âyan ailelerinden olan Çapanoğulları ise, İttihat ve Terakki yönetimine ters düşmüş Hürriyet ve İtilaf'tan yana olarak, Kuvayı Milliyecilere karşı düşmanca davranışlarda bulunmuşlardır. Çapanoğulları, Millî Mücadele için çaba verenleri İttihat ve Terakki'nin devamı olarak görmüşler, Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi hükümetine karşı çıkmışlardır¹². Diğer isyan bölgelerinden daha geniş bir yer olan Yozgat'ta Çapanoğulları ayaklanır ve Yozgat'ı ele geçirirler. Bu isyanı bastırması için görevlendirilen Ethem, 20 Haziran 1920 tarihinde Ankara'dan isyan bölgesine hareket eder. Ethem'in Ankara'dan ayrılışının 3. günü, isyancıların ilk topluluğu ile kanlı bir savaş yapılmış kısa sürede şehir isyancılardan temizlenmiştir. Yozgat'ta ele geçirilen asilerin 12'si, kurulan Divan-ı Harp'te yargılanır ve asılır, bazıları da tutuklanır. Tutuklananlar arasında mahalli savcı ile Yozgat Valisi Yahya Galip de vardır. Yahya Galip, hastalığını gerekçe göstererek Divan-ı Harp'e gitmemiş Mustafa Kemal Paşa'nın yanına gelmiştir¹³. Mustafa Kemal Paşa *Nutuk*'ta, Vali Yahya Galip'in millî davada olağanüstü hizmet ve özveri gösterdiğini, kendilerinin onun hizmetini beğendiklerini ve varlığının yararlı olduğunu düşündükleri söz konusu kişiyi, kendi elleriyle darağacına vermeleri konusunda Çerkez Ethem tarafından zorlandıklarını fakat Yahya Bey'i vermediklerini ifade eder. Atatürk, onların Yozgat'ta milletvekillerine "Ankara'ya dönüşümde Büyük Millet Meclisi Başkanını Meclis önünde asacağım." tarzında uygunsuz sözler söylediğini de konuşmasında belirtir¹⁴. Böylece Ethem ile Büyük Millet Meclisi hükümeti arasında ilk gerginlik yaşanmış olur.

Aldığı başarılar sonucunda mebuslardan Ethem'e kutlama telgrafları gönderilir. Bu telgraflarda Ethem için "Ümid-i Halas" (Kurtuluş Umudu) ve "Kahraman-ı Millet" (Millet Kahramanı) gibi övgü dolu sözler yer alır¹⁵.

¹¹ Hüseyin Aykol, *a.g.e.*, s. 37-39.

¹² Nurer Uğurlu, *Çerkez Ethem Kuvvetleri Kuvayı Seyyare*, Örgün Yayınevi, İst., 2007, s. 334.

¹³ Hüseyin Aykol, *Çerkes Ethem Gerçek Yaşam Öyküsü*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 65-66.

¹⁴ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (Söylev)*, İnkılap Kitabevi, İst., 2014, s. 385.

¹⁵ Cemal Şener, *Çerkes Ethem Olayı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İst., 2007, s. 54-55.

Rahmi Apak, Çerkez Ethem'in bastırılmış olduğu söz konusu isyanların ardından karşılaştığı ilgi konusunda şu ifadeleri kullanır: *Anzavur isyanını bastıran Çerkez Ethem, bu sefer de Bolu ve çevresindeki isyanları bastırması için davet edildiğinde, kardeşleriyle birlikte Bursa'dan geçerken Vali ve Tümen Komutanı ve memleketin ileri gelenleri tarafından büyük bir gösteriş ile karşılanır. En lüks otellerde ve lokantalarda ağırlandılar. Yüzbaşı olan Ethem'in kardeşi Tevfik ise, kendisine gerektiği gibi hürmet ve selam gösterilmediği gerekçeyle Bursa'da Merkez Kumandanlığı yapan bir binbaşyı halkın içinde fena muamele yaparak onu hapsedirir*¹⁶. Ethem ve ağabeylerine karşı ilgi günden güne artar.

Ethem'in bu kadar itibar görmesi konusuna Gazi Mustafa Kemal Atatürk de *Nutuk*'ta değinmektedir. Atatürk'ün ifade ettiğine göre; Ethem önce Anzavur sonra Düzce ayaklanmasını başarıyla bastırdıktan sonra Ankara'ya geldiğinde herkes tarafından beğenilerek övgüyle karşılanır. Ethem Bey ve kardeşleri ise, bu alkış ve övgülerden dolayı bazı kuruntulara kapılırlar. Ethem ve kardeşi Tevfik Bey, Yozgat ayaklanmasının bastırıldığı sıralarda kendine yakın ve uzak bütün askerlere ve komutanlara rütbe ve makamlarına önem vermeksizin aşağılayıcı ve saldırgan davranışlarda bulunurlar. Kendilerinin herkesten üstün birer kahraman oldukları sanısına kapılarak Türk ordusunda değerli hiçbir subay ve komutanın bulunmadığını düşünürler¹⁷.

Çerkez Ethem olayı denilince akla gelen konulardan biri de Yeşil Ordu Cemiyeti'dir. Yeşil Ordu Cemiyeti, gizli bir örgüt olarak 1920 yılında kurulur ve zamanla genişler. Türkistan, İran, Azerbaycan vb. ülke sınırları dışında da bu örgütün oluşumları görülür. Örgütün içinde Atatürk'ün mecliste yer alan yakın arkadaşları da bulunmaktadır. Yapılacak olan bu teşkilatlanmayla isyanlar bastırılacaktır. Örgütün amacı; sınır dışındaki oluşumları Ankara'ya bağlayıp, İslam memleketlerini İslam sosyalist siyaseti ile Rus istilasından kurtarmaktır. Fakat zamanla cemiyet mensupları bu amaçlarının dışına çıkmışlar, Millî Mücadele'ye zarar verebilecek davranışlarda bulunmuşlardır. Bu cemiyetin oluşumu ile ilgili ufak tefek bilgiler Atatürk'ün de kulağına gelir. Atatürk cemiyetin kendisinden gizledikleri birçok teşebbüsleri haber alınca cemiyeti kapatmak ister. Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteği üzerine cemiyet dağılmak zorunda kalır. Fakat içlerinde faaliyete devam etmekte kararlı kişiler de

¹⁶ Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 161-162.

¹⁷ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 384.

çıkar. Bu kişilerin başında Ethem ve kardeşleri gelir. Onlar, Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteğine tepki gösterirler. Aynı zamanda bu örgüt düzenli bir ordunun kurulmasına da karşıdır. Mustafa Kemal Paşa, bu cemiyeti fiili olarak sona erdirmiş olsa da cemiyetin düşüncelerini bütünüyle ortadan kaldıramamıştır¹⁸.

Kimi araştırmacılar ise Yeşil Ordu Cemiyeti'nin içinde Ethem ve kardeşlerinin olmadığını, cemiyette Mustafa Kemal Paşa'nın mecliste yer alan yakın arkadaşlarının bulduklarını ifade ederler. Örneğin; Zeki Sarıhan, Ethem'in Hakkı Behiç'in Yeşilordu teklifi dışında bir bağının olmadığını, ağabeylerinin de Yeşilordu'yu kurduğu gibi iddiaların Meydan Larousse gibi ciddi bazı ansiklopedilerde dahi rastlanmadığını ifade eder¹⁹. Yılmaz Koç ise, Bolşeviklerin Rusya'da oluşturdukları Kızılordu'nun karşılığı olan ve İslam dünyasının desteğini almak amacıyla kurulan Yeşil Ordu'nun Türkiye uzantısı Yeşil Ordu cemiyeti ile Çerkez Ethem arasındaki ilişkisi konusunda şu ifadeleri kullanır: *Çerkes Ethem'in Bolşevikliği de aynı Enver Paşa gibidir. Çerkes Ethem'i, Millî Mücadele döneminde bazı oluşumlar Bolşevizm ile tanıştırmış, o üst makamların emriyle ve Ruslarla iyi ilişkilerin sürdürülebilmesi adına bu oluşumlarda bulunmuştur. Ethem'in Bolşevikliğinde, Rusların Millî Mücadele'ye verdikleri desteği de gözardı etmemek gerekir. Ruslarla iyi geçinmek adına ve Millî Mücadele için destek almak adına bazı mebusların ve hatta bazı bakanların da Bolşevik oluşum içine girdikleri görülmüştür²⁰* diyerek Çerkez Ethem'in Millî Mücadele yıllarında Ruslarla iyi ilişkiler kurabilmek adına, bazı kişilerin aracılığıyla bu oluşumun içinde yer aldığını belirtir.

Ethem ve kardeşleri ile TBMM arasında bazı sorunlar baş göstermeye başlar. Ethem ve ağabeyleri, elde ettikleri başarılar ve gördükleri itibar sayesinde birçok taraftar toplamışlar, kendilerini üstün bir konumda görmeye başlamışlardır. Bu doğrultuda da kurulması planlanan düzenli orduda yer almak düşüncesine sıcak bakmamaktadırlar. Cemal Şener'in belirttiğine göre, bir gün Yusuf İzzet Paşa, Reşit Bey ve Ethem'i yanına çağırır. Seyyar kuvvetlerinin günü geldiğinde görevine son verileceğini söyler. O zamanda bu kuvvetlerin düzenli ordu örgütüne dâhil olması gerektiğini ifade eder. Bu duruma ise,

¹⁸ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İst., 2010, s. 514-515 ve 528-529.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (Söylev)*, İnkılap Kitabevi, İst., 2014, s. 383-384 ve 386.

¹⁹ Zeki Sarıhan, *Çerkez Ethem'in İhaneti*, Kaynak Yayınları, İst., 2008, s. 125.

²⁰ Yılmaz Koç, *Çerkez Ethem "Ben Hain Miyim?"*, Parola Yayınları, İst., 2016, s. 11.

Reşit ve Ethem bozular. Düzenli orduyu hızla kurma görevi İsmet ve Refet Paşalara verilir. Batı Cephesi'nin yeniden örgütlenmesinden sonra, Ethem ve kardeşleri ile diğer çetelere düzenli orduya bağlı olarak yeni görevler verilmek istenir. Fakat bu duruma Ethem ve kardeşleri karşı çıkar. Cemal Şener'in belirttiğine göre, kendi varlıklarının tehlikeye düştüğünü gören Çerkez Ethem, Demirci Efe'ye ulaşır ve kader birliği yapmanın gereklerini anlatır. Efe ise, Refet Paşa'nın varlığı ortadan kalkmadan bu işin halledilemeyeceği kanaatinde olduğunu söyler²¹.

Mustafa Kemal Paşa, Ethem ve kardeşlerinin kimsenin emri altına girmek istemediklerini *Nutuk*'ta belirtir. Mustafa Kemal Paşa, Ethem ve kardeşleri ile yüz yüze konuşmaya karar verir. 4 Aralık 1920 gecesi İsmet Paşa'nın kargâhında bulunurlar. Reşit, Ethem'in ilk önce hasta olduğunu gelemeyeceğini bildirirken daha sonra da Ethem'in kuvvetlerinin başında bulunduğunu söyler. Mustafa Kemal Paşa, bu sözleri soğukkanlılıkla karşılar ve tepki vermez. Reşit Bey, saldırganca bir tavırla kardeşlerinin birer kahraman olduklarını, kimsenin emri altına giremeyeceklerini ifade eder ve bunu da herkesin kabul etmek zorunda olduğunu belirtir. Mustafa Kemal Paşa, onların ordu, disiplin, komuta, hükümet kavramlarına kulak vermediklerini anlar²². İsmet İnönü'nün kendisine anlattıklarını aktaran Sabahattin Selek'in Millî Mücadele başlıklı eserinde de; Mustafa Kemal Paşa'nın işi tatlılıkla halletmek için uğraştığını, aylarca yapılan toplantılar, gidip gelen heyetlerin ardından bir sonuç elde edilemediğini, İsmet İnönü'nün artık onların asker toplamayacağını, birliklerinde bulunanların maaşlarını kendilerinin karşılayacağını söylese de buna itaat etmediklerini, halkın 15 senedir yaşanan savaşlar sonucunda yorulmuş ve bezmiş olduğu için orduya sıcak bakmadığını, onların ise 100 kişi ile gittikleri yerden 150 kişi ile döndüklerini ve verdikleri zayıyatı da fazlasıyla kapattıklarını, gizliden gizliye hazırlandıklarını ve en sonunda da Kuvayı Seyyare ile çatışmaların başladığını anlatır²³.

Rahmi Apak daha farklı bir yaklaşımla, Ethem'in büyük başarılar elde ettiğini, 200 atlı ve 100 piyadenin başında bulunduğunu, maiyetinde olan yüzlerce yedek subaya kumanda ettiğini söyleyerek Ethem'in, kumanda altına girmek istememesini tabii bulur. Apak ayrıca ağabeyleri Reşit ve Tevfik'in

²¹ Cemal Şener, **Çerkes Ethem Olayı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İst., 2007, s. 110 ve 118-119.

²² Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (Söylev)**, İnkılap Kitabevi, İst., 2014, s. 422-425.

²³ Sabahattin Selek, **Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, C 2, Örgün Yayınevi, İst., 2002, s. 922-941.

aksine Ethem'in daha uysal olduğunu, ağabeyleri olmasaydı Ethem'in nizam ve disipline girmesinin muhtemel olduğunu da ekler²⁴. Hüseyin Aykol ise, Ethem'in emir dinlemez biri olmadığını, düzenli orduya da karşı çıkmadığını söyler. Ethem ve çevresinin, en başından beri zorluklar karşısında dağılan orduyu ve düzenli teşkilatı temsil eden birlikleri topladıklarını, millette birliği sağlama konusunda aracı olduklarını belirtir²⁵.

Asaf Gökbel'in belirttiğine göre, Demirci Efe'nin Çerkez Ethem ile yapmış olduğu gizli görüşmeler, mektuplaşmalarını sağlayan Vacit Bey'in yakalanmasıyla ortaya çıkar. Bunun üzerine 15/16 Aralık 1920 gecesinde Albay Refet Bey'in süvarileri İğdecik köyüne baskın yaparlar ve Demirci Mehmet Efe'nin kuvvetlerini dağıtırlar. Demirci Efe, on adamıyla beraber kaçmayı başarır²⁶. Mustafa Kemal Paşa ise, Demirci Mehmet Efe'nin on beş kişi ile kaçmış olduğunu ve Efe'nin çok sonraları sığınarak bağışlandığını belirtir²⁷.

Cemal Şener'in belirttiğine göre Ethem ve kuvvetleri, Refet Bey'in ve İsmet Bey'in kuvvetleri arasında kalınca kardeşkanı dökülmesini istemez ve geri çekilir. Birliğinde bulunanlara ise Ethem, düzenli orduya teslim olmaları, dağa çıkıp özgürlüğü seçerek mücadele etmeleri ya da Yunanlılara sığınmaları konusunda tercih yapmakta serbest bırakır. Ethem, Yunanlılara sığınma talebinde bulunur. Önce kardeşleri daha sonra da kendisi 1921 Şubatı'nın son günlerinde Yunanlılara teslim olur²⁸. Sabahattin Selek ise, bazı kumandanların Çerkez Ethem'den çekindiklerini, Ethem'in de ordu ile karşı karşıya gelmekten korktuğunu söyler. Ethem'in Batı Cephesi kuvvetlerinin Kütahya'ya doğru harekete geçtiğinde Mustafa Kemal Paşa'nın Yunanlılar ile sulh yaptığını, kendilerini terk edip Avrupa'ya gideceklerine dair propagandalara başladığını, orduya yönelik kurduğu baskılarla askerleri firar ettirip kendi kuvvetlerine katılmalarını sağlamaya çalıştığını anlatır. Sonuçta Ethem'in kuvvetlerinin Kütahya önünde yapılan üç günlük muharebelerden sonra yenilerek tasfiye edildiğini söyler²⁹.

²⁴ Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 214-215.

²⁵ Hüseyin Aykol, **Çerkes Ethem Gerçek Yaşam Öyküsü**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 117.

²⁶ Asaf Gökbel, **Millî Mücadele'de Aydın**, Sadeleştiren: Hüseyin Kuruüzüm, Aydın, 2005, s. 337-339.

²⁷ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (Söylev)**, İnkılap Kitabevi, İst., 2014, s. 432.

²⁸ Cemal Şener, **Çerkes Ethem Olayı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İst., 2007, s. 129-131.

²⁹ Sabahattin Selek, **a.g.e.**, s. 949-961.

Ethem'in Yunanlılara sığınmasına gerekçe olarak gösterilen sebeplerden biri de Ethem'in ağabeylerinin tutumudur. Bu konu hakkında Rahmi Apak, Ethem'in büyük kardeşi Tevfik'in, Yüzbaşılıktan emekli kötü bir adam olduğunu söyler, en büyükleri olan Reşit'in ise daha habis olduğunu belirtirken Ethem'in kardeşlerine göre daha sakın, makul ve cesur bir adam olduğunu ifade eder³⁰. Burhan Bozgeyik, Reşit Bey'in politikaya hevesli ve siyasi hayatta beklentileri olduğu için kardeşi Ethem'i koz olarak kullandığından bahseder³¹. Sabahattin Selek'in ise, Kuvayı Milliye'nin en usta şefleri ve üç silahşör kardeşi olarak ifade ettiği Reşit, Tevfik ve Ethem kardeşler hakkındaki düşünceleri şöyledir: Selek Reşit'in, birinci sınıf savaşçı kadrosu içinde yer aldığı için bunun gururunu taşıdığını fakat tabiatı itibariyle idaresi güç, mağrur ve şımarık biri olduğu için savaşlarda zaman zaman tatsız olaylar çıkardığını ve subay aleyhtarı kesildiğini söyler. Ethem ve Tevfik için ise; *Ethem, fizik yapısı kadar karakteri ve davranışı ile de gerçek Çerkez tipinin bir örneğidir. Terbiyesi, saygısı, gururunu gizleyen mütevazı görünüşü ve cesareti ile beraber bulunduğu kumandanlara kendisini sevdirmiş ve hatta birçoğunu etkisi altına almıştır. Ethem'in sıhhati bozuktu. Ciğerlerinden rahatsızdı. Biraz da bu sebeple mariz bir psikolojiye sahipti. Merhametsiz ve zalimdi. Bu halinin başarısında şüphesiz rolü büyüktü. Kendisine boyun eğmeyenleri insafsızca cezalandırdığı için kuvvetleri üzerinde büyük bir otorite kurabilmişti. İç savaşlarda, yine aynı sebeple amansız davranış ve gelip geçtiği yerlerde müthiş terör havası hüküm sürmüştür. Eski bir subay olan (Piyade yüzbaşılığından ayrılmıştır) Tevfik de diğer iki kardeşinden daha az gaddar değildi... Kuvayı Milliye'nin karıştığı olumlu ve olumsuz bütün işlerde en az Reşit ve Ethem kadar rolü vardır*³².

Ethem çeşitli sağlık sorunları yaşamış, bu sebeple zaman zaman birliklerinin başında duramamış hatta anılarında Yunanlılara sığınma sebebi olarak da sağlık sorunlarını göstermiştir. Ethem'i masum gösterenlerin de üzerinde sık sık durdukları, onun rahatsızlığı olur. Ethem anılarında yaşadığı sağlık sorunlarını şu sözleriyle ifade eder: *Sağlık durumuma gelince, aylardan beri ıstırabını çektiğim halde önem vermediğim, daha doğrusu vatan savunması yüzünden tedavisine imkân bulamadığım ve geciktirdiğim uğursuz*

³⁰ Rahmi Apak, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990, s. 113.

³¹ Burhan Bozgeyik, **Çerkez Ethem Hadisesi**, Tuğra Neşriyat, İst, 2013, s. 82.

³² Sabahattin Selek, **Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, C 2, Örgün Yayınevi, İst., 2002, s. 916-918.

*hastalığımdan ileri gelen sancılar o kadar şiddetlenmişti ki, beni işimden ve arkadaşlarımdan ayırmakla kalmıyor, şehit düşen arkadaşlarımla ailelerine birkaç satırlık teselli mektupları bile yazmama engel oluyordu*³³ diyerek Ethem, yaşadığı sağlık sorunlarının ne kadar ciddi olduğunu belirtir.

Hüseyin Aykol, Ethem'in son ana kadar Yunanlılara sığınmamak için direndiğini fakat sağlık sorunları ve takip kuvvetlerinin yaklaşmasıyla istemeden de olsa onların işgal sahasına geçtiğini anlatır. Kendisi gibi Yunan işgal sahasına geçen arkadaşlarını da korumak için şartlar ileri süren Ethem, zaman ilerledikçe Yunanlıların sözünde durmadığını, kendisini de sürekli göz hapsinde tuttuklarını anlar. Ethem'in belirttiğine göre kendisine, Yunanlılar Ankara hükümetini kötöleyen, Yunan askerlerine teslim olmalarını teşvik eden bildirileri zorla imzalatırlar. Ethem'in ve arkadaşlarının amacı, Ethem'in tekrar eski sağlığına kavuşması ve tekrar vatan için mücadele edilmesidir. Fakat işler istedikleri gibi gitmez. Af çıkar. Ethem, güven duymadığı için memleketine dönmez. 21 Eylül 1948'de Amman'da ölür³⁴. Burhan Bozgeyik ise Ethem'in yurda dönmeme sebebini, Ethem'in adil bir mahkemede hesap vermek istemesine, aksi takdirde suçlu damgasıyla yurda dönmek istememesine bağlar³⁵. Şaduman Halıcı ise yararlandığı kaynaklardan yola çıkarak, Ethem'in ilk önce yarım kalan hesabını görmek için Türkiye'ye dönmek istemediğini daha sonra da 1938 yılında affedilen Reşit ve Ethem'in hayatlarının selametinden endişe ettikleri için ülkeye dönmekten vazgeçip af karşısı duruşlarını sürdürdüklerini ifade eder³⁶. Af çıktığında Tefvik Türkiye'ye gelir, Reşit ise Ethem'in ölümünün ardından yurda döner.

Çerkez Ethem'in Millî Mücadele yıllarında gösterdiği başarılar sonucunda "halk kahramanı" olarak görülürken, daha sonra yaşananların ardından Yunanlılara sığınıp "vatan haini" ilan edilmesi ve bu değişimin altında yatan sebepler araştırmacılar arasında farklı düşünceleri doğurmuştur. Yukarıda da yer yer belirttiğimiz söz konusu görüşlerden bir kısmına kısaca yer vermekte fayda olduğu kanaatindeyiz.

Cemal Şener: *Merkezi bir otoritenin olmadığı güç dönemlerde, yani 1919 ve 1920 yıllarında hem cephede düşmana karşı hem de ülkenin birçok yerini*

³³ Çerkes Ethem, **a.g.e.**, s. 86.

³⁴ Hüseyin Aykol, **Çerkes Ethem Gerçek Yaşam Öyküsü**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 164-214.

³⁵ Burhan Bozgeyik, **a.g.e.**, s. 281.

³⁶ Şaduman Halıcı, **Ethem**, Kitap Deyince Yayınları, İst., 2016, s. 435 ve 483.

kana bulayan iç ayaklanmalara karşı eylemleriyle olağanüstü başarılar kaydeden Çerkes Ethem TBMM'nin kurulup güçlenmesine kadar önünde saygıyla selam durulan, Ankara ziyaretinde Ankara kapılarında, Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla ayakta karşılanan bir ulusal kahramandı. Ne zaman ki, merkezi otorite güçlendi, kendinî yeter derecede olgun hissetti, işte o zaman dizginleri eline almak istedi. Ankara'nın bu isteğine karşı direnen milis komutanları isyancı duruma düştüler³⁷ diyerek Ethem'e karşı olumsuz bir tavır sergilemez.

Reşit Bey'in kızı Özden Hanım'ın torunu olan Emrah Cilasun, *Bâki İlk Selam Çerkes Ethem* başlıklı eserinin ön sözünde kendisini böyle bir çalışmaya yönelten sebebi şu ifadelerle açıklar: *Kitabı yazmaya karar vermemde, tabii ki, Ethem Bey'in ailesine mensup olmanın, dolayısıyla kendi geçmişimi de araştırmanın rolü vardır. Ancak bu, esas değil, talidir. Esas neden, bu satırların yazarının resmi tarihten bir hayli rahatsız olmasıdır*³⁸ der. Söz konusu konu hakkında kaynaklarda yer alan bilgilerden yola çıkarak Cilasun, Çerkes Ethem olayını anlatır. İfadelerinden Ethem'den yana bir tavrı olduğu anlaşıl-maktadır.

Rıza Özdemir, Çerkes Ethem'in anılarını *Çerkes Ethem Gözüyle Kurtuluş Savaşı* başlıklı eserinde yayımlar ve kitabının sonuna yazdığı değerlendirme yazısında Ethem'in, Yozgat isyanını bastırdıktan sonra kendisini Mustafa Kemal'den de üstün görmeye başladığını ve Mustafa Kemal'in yerine geçme hevesine kapıldığını söyler ve ilave eder: *Bu hatıralar sonradan ve haksız yere Atatürk ve İnönü'ye düşman kesilen, çünkü nihayet bir başçavuş kafası ile çete savaşlarının Yunan ordularını yenmeye yeter olacağını sanan ve nizam ordusunun kurulmasını kendisine ve hizmetlerine karşı hıyanet ve nankörlük sayan bir kimsenin olmakla beraber, büyük ve ölmez liderin Nizam ordusu kuruluncaya kadar ne korkunç tehlikelerle karşılaştığını, ne kadar iç hainliklere uğradığını ve de düşmanlarının büyük özelliği olan öngörülerini ile hepsini nasıl yenerek amacına kavuşmuş olduğunu, ne kadar sabır, ne kadar tahammülle, olayları zorlamaksızın, fırsat kolladığını göstermektedir*³⁹.

Ali Fuat Cebesoy: Dâhili isyanları bastırmak hususunda ve Demirci savaşlarında millî davaya bir hayli hizmeti dokunan Çerkes Ethem Bey ve müfrezelerini, hayali çok geniş olan politikacılarımız, iğfal etmişler... Daha

³⁷ Cemal Şener, *Çerkes Ethem Olayı*, Altın Kitaplar Yayınevi, İst., 2007, s. 163-164.

³⁸ Emrah Cilasun, "*Bâki İlk Selam*" *Çerkes Ethem*", Belge Yayınları, İst., 2004, s. 17.

³⁹ Rıza Özdemir, *Çerkes Ethem Gözüyle Kurtuluş Savaşı*, İkinci Adam Yayınları, İst., 2018, s. 225-227.

Adapazarı isyanının bastırıldığı gün ertesi günü Ethem Bey'i yakından takip eden bu politikacılar, onu kandırarak padişaha, Damat Ferit'e ve İngiliz kumandanlığına mektuplar yazdırmışlardı. Sonraları Ethem Bey, bu gizli teşkilatın bir aleti olmuştu. Vaktiyle Yunanlılara karşı kahramanca müdafaa ettiği vatanını bırakarak Yunanlılar tarafına geçmişti. Politikacılar, onu vatan hainliğine kadar sürüklemişlerdi⁴⁰ ifadeleriyle Ethem'i "vatan hainliğine" sürükleyen durumun temelinde politikacıların yattığını vurgular.

Şaduman Halıcı: Ethem ve ağabeylerinin 1920 yılı sonuna kadar aldıkları her türlü karşıt tutum, eğer bir zorlama yapılmazsa isyandan öteye geçmez. Ethem ve ağabeyleri 30 Aralık'ta TBMM'nin isteklerini ileten kuruma olumlu yanıt vermiş olsalardı, yani TBMM'ye, Hükümetine ve Ordusuna itaat etmiş olsalardı ya da Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerine sunduğu "bir kenara çekilme" önerisini kabul etselerdi büyük olasılıkla çok kısa sürede her türlü itaatsizlikleri unutulur, belki devlet mekanizması içinde hak ettikleri yerleri de alabilirlerdi. Ancak onlar bu yolu benimsememiş TBMM Ordularını iki ateş arasında bırakacak kararı vermişlerdir: Yunanla anlaşmak... Ethem'in ihanetine yönelik hep yeni belgeler ortaya çıkarken, onu destekleyen kanıtlara ulaşılamamaktadır⁴¹ diyerek elde ettiği belgelerin Ethem'in masum olduğunu değil ihanetini destekler nitelikte olduğunu vurgular.

Zeki Sarıhan: Çerkez Ethem'in tasfiyesi, bir zorunluluktur. Tasfiye nedenlerini kendisi hazırlamıştır. Mustafa Kemal, bu nokta hatalı hareket etmiş değildir; aksine, Ethem'in tasfiyesi konusunda kararlı ve tedbirli davranması, Mustafa Kemal'in uzak görüşlülüğünün kanıtı sayılmalıdır. Ethem bir haindir. Onun tutumunu mazur görmek, Türkiye halkının siyasi geleceği açısından tehlikeli bir tutumdur... Hiçbir neden, düşman tarafına geçerek yurt çıkarları aleyhine faaliyet göstermeyi mazur gösteremez!⁴² diyerek Ethem'i hain olarak gördüğünü, düşman tarafına geçmenin hiçbir şekilde affedilemeyeceğini vurgular.

Zeki Sarıhan'ın belirttiğine göre, Ethem 1921 yılından başlayarak 30 yıl kadar hain olarak bilinmiş, 1945 sonrasında çok partili hayata geçinceye kadar resmi tarih onun vatan haini olduğunu yazmıştır. Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün 1950 seçimleriyle Cumhurbaşkanlığı'nı kaybettikten

⁴⁰ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İst., 2010, s. 515-516.

⁴¹ Şaduman Halıcı, **Ethem**, Kitap Deyince Yayınları, İst., 2016, s. 201 ve 232.

⁴² Zeki Sarıhan, **Çerkez Ethem'in İhaneti**, Kaynak Yayınları, İst., 2008, s. 147.

sonra onların aleyhine yayınlar yayımlanmıştır. Sarıhan'ın ifade ettiğine göre Ethem'i savunan ilk yayın Cemal Kutay'ın kaleminden çıkmıştır. Daha sonra 1962 yılında *Dünya* gazetesi Ethem'in anılarını yayımlamıştır. Bu yayınlardan sonra Ethem'e başka bir cepheden sahip çıkmıştır⁴³. Sarıhan'ın da belirttiği gibi, Ethem eğer sadece düzenli ordu emrine girmeyi reddedip isyan etmiş olsaydı, bu isyanı Millî Mücadele açısından olumsuzluklar yaratsa dahi bir disiplinsizlik ve iktidar kavgası olarak nitelendirilebilirdi. Fakat Ethem, Türk Kurtuluş Savaşı aleyhine Yunanlılarla açıkça işbirliği yapmış, Türk ordusunu teslim olmaya teşvik etmiştir⁴⁴.

Toparlamak gerekirse Ethem ve kardeşleri, Millî Mücadele yıllarında önemli başarılar elde etmiş, bu başarıların da vermiş olduğu güven ile düzenli orduya girmek istememiş ve Ankara Hükümeti'ne karşı gelmişlerdir. Ethem'in yaşadığı değişimleri anlatan araştırmacılar yukarıda da izah etmeye çalıştığımız gibi iki görüş etrafında birleşirler. 1960 yılına kadar Ethem'i aklama çabaları pek görülmezken 1960 yılından sonra Ethem'in yazıp yazmadığı dahi tartışma konusu olan hatıralarının yayımlanmasının ardından onun suçsuzluğu ispat edilmeye çalışılmıştır. Kaynakların ifade ettiğine göre Ethem'i isyana götüren ve onun Yunanlılara sığınmasına yol açan temel etkenleri şöyle sıralayabiliriz: Ethem'in ve kardeşlerinin almış oldukları başarılarından dolayı kendilerine olan güvenleri ve kavuştukları şöhret, kişisel özellikleri, yanlarında bulunan politikacıların onları etkilemesi, emirlerinde bulunan yüzlerce subaydan dolayı duydukları güven, TBMM'nin tutumu, çeteci bir anlayışla Ethem'in düzenli orduya dâhil olmak istememesi ve Ethem'in yaşadığı sağlık sorunları.

2. Çerkez Ethem Olayının Türk Romanlarına Yansıması

Ethem'in hayatı, roman yazarların da dikkatini çekmiş ve yazarlar, onun maceralarını romanlarında kurgulayıp anlatmışlardır. Roman yazarlarının Ethem'e karşı tutumlarını üç ana başlık altında değerlendirebiliriz: “Ethem'e olumsuz (vatan haini-asi-eşkıya) bir bakış açısıyla yaklaşan yazarlar”, “Ethem'e olumlu (kahraman-kurtarıcı) bakış açısıyla yaklaşan yazarlar” ve “Ethem olayını tarafsız bir bakış açısıyla anlatan yazarlar”.

⁴³ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s. 20-22.

⁴⁴ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s. 82.

2.1. Roman Yazarlarının Gözünden Çerkez Ethem

2.1.1. Ethem'e Olumsuz (Vatan Haini-Asi-Eşkîya) Bir Bakış Açısıyla Yaklaşan Yazarlar

Ahmet Zeki Muslu'nun *Menderes'in İki Yakası*, Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı*, Samim Kocagöz'ün *Kalpakkıllar* ve Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* başlıklı romanlarında, Ethem'in Millî Mücadele yıllarında aldığı başarılar anlatılır ve daha sonra Ethem'in Yunanlıların tarafına geçerek vatanına ihanet ettiği ya açıkça ifade edilir ya da kahramanlar aracılığıyla söylenir.

Ahmet Zeki Muslu'nun yazmış olduğu ve Millî Mücadele'yi anlattığı *Menderes'in İki Yakası* başlıklı romanda Ethem'in efelerin de desteğini almaya çalışarak Ankara'ya karşı isyana kalkıştığı ifade edilir. Ethem'in adamları Yörük Ali Efe ile görüşmek isterler. Efe'ye Ethem'den mektup getirirler. Yörük Ali'nin bu konuda tereddütleri vardır. Ethem ve kardeşlerinin takındığı tavır hakkında söylenenler Çine'ye kadar gelmiştir. Efe'nin subaylardan duyduğuna göre Ethem'in ağabeyi Reşit Bey, *Biz üç kardeş memleket ve milleti kurtardık. Şimdi Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları bizim aleyhimize görünüyorlar. Böyle olmaktansa biz, Venizelos'la diz dize olmayı tercih ederiz* ifadelerini kullanmıştır⁴⁵. Ethem daha önce de Yörük Ali Efe ile görüşmek istemiş, kendisine telgraf göndermiştir. Aynı telgraf Demirci Mehmet Efe ile Sarı Efe Edip Bey'e de çekilir. Telgrafta yazılan şu sözler Yörük Ali Efe'nin aklına takılmıştır: *TBMM hükümeti birkaç kişinin aleti olmaktadır. Harcadığımız emeklerin boşa gitmemesi için birbirimize sarılmalıyız. Böyle bir hükümeti yok etmeliyiz*⁴⁶.

Yörük Ali Efe ertesi günü Kılıçoğlu Hüseyin Efe ve onun yaveri Şükrü Bey'i de alarak Çerkezlerin yanına gider. Çerkezler, ona Çerkez Ethem'in mektubunu iletirler. Mektubu Şükrü Bey sinirden titreyerek okur ve efeler dinlerler. Mektup; "Efeler size yazacaklarım çoktur. Fakat bunları sayıp dökmeye zamanım uygun değildir. Mustafa Kemal hepimizi aldatıyor" ifadeleriyle başlar. Onlar, bizden kurtulmak istiyorlar ve düzenli kuvvetler diye tutturuyorlar amaçları sizi, Demirci Mehmet Efe'yi ve bizim çalışmalarımızı yok etmek, halkı istismar edip talana çevirmek der. Kendilerinin 12 bin silahlı askerle Ankara'ya doğru yola çıktıklarını, onların da Demirci Mehmet Efe ile anlaşip kendilerine katılmalarını ister. Kılıçoğlu'nun içine kurt düşer. Savaşın

⁴⁵ Ahmet Zeki Muslu, **Menderes'in İki Yakası**, Yitik Ülke Yayınları, İst., 2016, s. 366-367.

⁴⁶Ahmet Zeki Muslu, **a.g.e.**, s. 367.

başından beri kendilerinden zafer haberleri aldıkları Çerkez Ethem, kendilerini Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ihanete çağırır. Efeliğin töresinde ise, ihanete asla yer yoktur⁴⁷.

Muslu, Ethem ile Ankara arasındaki bağların zayıflamasını, Yozgat Ayaklanması'ndan sonra Ethem'in, Ankara Valisi Yahya Galip Bey'i yargılamak için Yozgat'a çağırmasına, TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın da, Ethem'in bu emrini reddetmesine bağlar. Ardından TBMM tarafından 18 Eylül 1920 tarihinde asker kaçakları ve casusların yargılanması için İstiklal Mahkemeleri kurulur, Ethem ve kardeşleri bu mahkemeleri tanımazlar. Asker toplama yetkisi İçişleri Bakanlığı'na verilmiş olmasına rağmen Ethem, asker toplamaya devam eder. TBMM, Batı Cephesi Komutanlığı'nı iki bölüme ayırır. Ethem ve kardeşleri bu karara da karşı çıkarak düzenli ordunun karşısında yer alırlar. Ethem, hâkim olduğu bölgelerde TBMM hükümetini tanımayarak kendi fikirleriyle hareket etmeye başlar ve bu davranışları, 1920 yılının sonlarında artık isyan hareketine dönüşür⁴⁸. Yörük Ali Efe'ye getirilen Ali Recep'in üzerinden Ethem ile ilgili bilgileri içeren kâğıtlar çıkar. Çerkezleri, Komutan Sait Bey hapisaneye götürür. Ethem'in isyanına elebaşılık yapanların listeleri Mustafa Kemal Paşa'ya iletilir ve Paşa, kendilerini kutlar⁴⁹. Ethem ve adamları, Kütahya çevresinde bozguna uğrarlar ve Ethem, adamlarıyla birlikte Yunanlılara sığınır. Bu haberler herkesi ilk önce şaşırır daha sonra da beklenen bir haber gibi yorumlanır⁵⁰.

Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* başlıklı romanında Cemil, Çerkez kardeşleri bulmak için Ankara'ya gider. Burada bu kardeşler hakkında söylenenleri, onların hükümetle başının deritte olduklarını duyar. Emekli deniz subayı Hasan Efendi, Cemil'e Çerkez Reşit ve Ethem hakkında bilgi verir. Ethem'in babası Ali Bey tarafından çok sevildiğini, bir süre Teşkilat-ı Mahsus'a da çalıştığını, İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlunu dağa kaldırdığını söyler⁵¹. Cemil, Albay Bekir Sami Bey ve yaveri Yüzbaşı Selahattin ile görüşür. Selahattin ile Cemil, Harp Okulu'ndan sınıf arkadaşıdır. Şu anda yapabilecekleri iş çeteciliktir. Tek umutları da eşkıyalardadır. Diğerlerinin yılgınlığı bitene kadar onlardan başarı beklenir. Çerkez Reşit Bey, kendisinin ve

⁴⁷ Ahmet Zeki Muslu, **a.g.e.**, s. 374.

⁴⁸ Ahmet Zeki Muslu, **a.g.e.**, s. 384-385.

⁴⁹ Ahmet Zeki Muslu, **a.g.e.**, s. 386-391.

⁵⁰ Ahmet Zeki Muslu, **a.g.e.**, s. 397.

⁵¹ Kemal Tahir, **Yorgun Savaşçı**, İthaki Yayınları, İst., 2016, s. 217-218.

kardeşlerinin emirlerinde olduklarını ifade eden mektubu eniştesi Hafız Hasan Bey ile Bekir Sami Bey'e ulaştırır⁵². Halit Paşa, Bekir Sami Bey'e ülkenin durumu hakkında bilgi verirken Çerkez Ethem'den yararlanılabileceğini ifade eder ve onları düzenli bir ordunun içinde tutmanın mümkün olmadığını da belirtir⁵³. Romanda Ethem ise, şu ifadelerle anlatılır: *Ethem Bey konuşkan değildi. Çiftlik yolunda atbaşı giderlerken Cemil'in, "Kaç kişi toplayabilirsiniz?" sorusuna, "Yeteri kadar" demişti. Sesinde, hareketlerinde, kendisini hiç zorlamadan kibardı. Adamlarını, bağırıp çağırmadan, kasıtsız, ellerinin, başının, gözlerinin küçücük işaretleriyle ya da tek kelimelerle idare ediyor, sözünün hemen yerine getirileceğine belli ki güveniyordu*⁵⁴.

Rauf Bey, Ethem Bey'in valinin oğlundan aldığı paraları ima ederek bu paraların toplayacakları milislere verilecek olan maaşta kullanılması ister. Ethem de bunu kabul eder⁵⁵. Ethem, Vali Bey'in oğlunu kaçırma olayını Cemil Bey'e anlatır: *Hani bizim arkamızda güveneceğimiz büyük kuvvet mi? diyeceğiniz var. Çerkez Reşit kardeşler... Reşit ağabeyimle Tevfik ağabeyim şimdilik buralarda birer tümene bedeldir... Utanarak yere baktı. Neden kaçırdık, bozguna yakın Rahmi Bey ağabeyimin oğlunu? İzmir çevresinde Ethem'e ün sağlamak için... Yoksa biz Rahmi Bey abiye dokunacak adam mıyız?*⁵⁶

Cemil'e Yüzbaşı Selahattin Bey Salihli cephesindeki durumu sorunca Cemil, Ethem Bey'in Anzavur işine önem verdiğini ve Demirci Mehmet Efe'ye pek güvenmediğini söyler. Sonra Cemil, şifre olayını anlatır. Ethem'in zorda kalırsak bununla haberleşiriz diye Demirci'ye verdiği şifreli anahtarı söyler⁵⁷. Romanın sonlarına doğru Ethem'in, Anzavur'un çetesini dağıttığı ve ardından da talana giriştikleri ifade edilir. Tevfik Bey, Binbaşı Nuri Bey'i, kuvvetlerin başında geçerken kendisini selamlamadığı gerekçesiyle hapsedtirir. Onu kurtaran ise, Cemil olur. Ethem ve adamları, Bolu'da çıkan ayaklandırmayı bastırmak için yola çıkarlar⁵⁸. Roman böylece sona erer ve daha sonra yaşananlar hakkında bilgi verilmez. Fakat romanda Cemil olsun, subaylar, komutanlar olsun Ethem ve ağabeylerine iyi gözle bakmazlar. Devletin içinde bulunduğu zor koşullar altında onlardan yararlanılması gerektiğini düşünseler de onlara

⁵² Kemal Tahir, **a.g.e.**, s. 219-234.

⁵³ Kemal Tahir, **a.g.e.**, s. 317-318.

⁵⁴ Kemal Tahir, **a.g.e.**, s. 356.

⁵⁵ Kemal Tahir, **a.g.e.**, s. 358.

⁵⁶ Kemal Tahir, **a.g.e.**, s. 368.

⁵⁷ Kemal Tahir, **a.g.e.**, s. 393-394.

⁵⁸ Kemal Tahir, **a.g.e.**, s. 475-481.

karşı olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmazlar. Yazar, açık bir şekilde Ethem ve ağabeyleri hakkında kötümser bir ifade kullanmaz fakat onların eşkıyalığı üzerinde durur. Romanda Ethem'in vatanına ihanet ettiği, romanda olayların kurtuluşa ulaşmadan bittiği de göz önünde bulundurulduğunda, ifade edilmese de onların birer kahraman olarak görülmedikleri de açıktır.

Samim Kocagöz'ün yazmış olduğu *Kalpakkılar* başlıklı eserinde, detaylı olmasa da Çerkez Ethem ve ağabeylerinin faaliyetlerinden bahsedilir. Yazarın, Ethem ve ağabeylerine karşı ağır hitamları bulunmamakla birlikte kahramanların, onları vatan haini olarak gördükleri ifade edilmektedir. Romanda Ethem'in Kuvayı Milliye'de yer alışı daha sonra Düzce'ye gelerek buradaki isyanı bastırdığı, hapis edilen mebusları, askerleri kurtardığı anlatılır⁵⁹. Daha sonra yaşananlar hakkında bilgi verilmez ve Yunanlılara karşı kazanılan bir zaferin ardından karargâhta konuşan askerler arasında şöyle bir konuşma geçer: *Yusuf, eğer bundan önceki İnönü Savaşları'nda Ethem ve kardeşleri Yunanlılara tarafına geçmemiş olsalardı, öyle sanıyorum ki, karşımıza bu sefer biraz zor çıkacaklardı. Çıkmaları gecikecekti dedi. Mülazım Abdullah, Hain herif... Vatan haini Ethem... diye söylendi... Sonra Yusuf mırıldandı: Hain bir kahraman.* Bu ifadelerden sonra Yusuf, Düzce, Gerede, Bolu ve sonraki isyanları Ethem'in nasıl bastırdığını düşününce onun vatana hıyanet edebileceğini aklının almadığını belirtir. Ona göre ortada bir cehalet vardır ve bu cehalet, her işi kendi başına yapabileceğini sanan Ethem'in cehaletidir. Ethem ve kardeşlerinin emperyalistlerin safına geçmeleri, emperyalistlerle dövüşen halka hıyanettir. Böyle davranması Cemil'e göre, onun kahramanlıklarını sıfıra indirmiştir⁶⁰.

Tarık Buğra'nın kaleme aldığı *Küçük Ağa* ve onun devamı olan *Küçük Ağa Ankara'da* başlıklı romanlarında, Millî Mücadele'ye katılıp Kuva-yı Milliye'de yer almaya karar veren İstanbullu Hoca'nın Küçük Ağa ismini kullanarak çete kurması ve bu çeteyle ülkede huzur bırakmayan isyancılar başta olmak üzere Yunanlılara karşı mücadelesi anlatılır. Yüzbaşı Nazım, Hamdi ve Doktor son zamanlarda Ethem ve kardeşlerinden şüphelenirler. Orada işe yararız düşüncesiyle Küçük Ağa ve Çolak Salih, adamlarıyla birlikte Tevfik Bey'in mahiyetine girerler. Yazar, Ethem ve kardeşleri için şu ifadeleri kullanır: *Etem, Tevfik ve Reşid adlarındaki Çerkez kardeşler Yunan işgalinin daha*

⁵⁹ Samim Kocagöz, *Kalpakkılar*, Literatür Yayınları, İst., 2013, s. 357.

⁶⁰ Samim Kocagöz, *Kalpakkılar*, Literatür Yayınları, İst., 2013, s. 490-491.

ilk aylarında efsaneleşmişlerdi. Küçük çeteleri hızla çoğalmış, başarıları da aynı tempoya uymuştu. Etem Bey'in kumandasındaki müfrezeler Yunan birliklerine verdiği baskınlarla da, isyanların bastırılmasında da büyük yararlıklar sağlıyordu. Üç kardeş de gözüpek ve memleket gönüllüsü insanlardı, harp sanatını iyi biliyorlardı, adam seçme, adam kullanma üstünlükleri de vardı⁶¹.

Tevfik, Küçük Ağa ve adamlarını memnuniyetle kabul etse de onlardan her zaman için şüphelenir. Küçük Ağa ile Çolak Salih'i ayrı birliklerde görevlendirir. Onlarla birlikte gelenler de farklı farklı yerde görev alırlar. Kuva-yı Milliye'nin sona erip tek çatı altında toplanmanın zamanı gelmiştir. Bu iş gerçekleştiğinde, Çerkez kardeşler gibi başarılı ve söz sahibi olmuş kişilerin bunu hemen kabul etmeyeceği muhtemeldir. Küçük Ağa, Tefvik Bey'in güvensizliğinden dolayı onun yanından ayrılmak ister. Tefvik, onu bırakmaz. Küçük Ağa, Çolak Salih ile birlikte istediği adamlarını alarak Ethem'in birliğine katılır. Küçük Ağa ve adamları, Yunanlılar karşısında başarılar elde ederler. Ethem hastalanınca onun yerine Tefvik bakar. Tefvik ile İsmet Paşa'nın arası gün geçtikçe açılır. Tefvik, yapmaması istendiği halde asker ve para toplamaya devam eder. Küçük bir rütbe ile emir altına girmek istemez. Tefvik ve Ethem, Ankara'ya karşı büyük bir hazırlık içinde olduklarından, yanlarında bulunan kişilerin Ankara'ya karşı tutumlarını öğrenmeye çalışırlar. Topal İsmail, Tefvik'in en yakın adamıdır. İsmail, Küçük Ağa'nın yanında gibi görünüp ondan laf almaya çalışır. Parti Pehlivan da Tefvik'in yanındadır. Küçük Ağa, olayları çözer ve Topal İsmail ile Parti Pehlivan'ı Tefvik'e hissettirmeden öldürür. Tefvik, sadece Küçük Ağa'ya güvenir. Çolak Salih, Akşehir'e giderek Reis Bey'e artık Ethem ve çetelerin kötülenmesi söyler. Ethem, Küçük Ağa'dan şüphelenir. Ethem'in planı, Demirci Mehmet Efe gibi nüfuzlu kişilerle birleşip Ankara'ya gözdağı vermektir. Ayrıca İsmet Paşa'nın görevden alınması ve üzerlerindeki baskıya da son verilmesini ister. Ethem, yaşanacakları adamlarına anlatır ve onları seçimlerinde serbest bırakır. Küçük Ağa ve yanında kalmaya karar verenlerle birlikte Ethem, Kütahya'ya girer. Kütahya halkı tedirgindir. İzzettin Bey'in müfrezesi ile Ethem'in birliği karşı karşıya gelir. Küçük Ağa'nın önceden ayarladığı gibi adamların çoğu atmak için vurmaz ve nitekim kısa zamanda adamların dörtte üçü İzzettin Bey'in tarafına geçer. Geri kalanlar, kaçar. Ethem de Yunanlılara sığınır.

⁶¹ Tarık Buğra, **Küçük Ağa**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 289.

Romanda olaylar bir çıkmaza girdiğinde Ethem, Tevfik'e şöyle der: *Hay-siyetimiz çok rencide olacak Tevfik... çok... Bir adamımız bile dönmemeli idi; biz müfrezeler kaçırдық, müfrezelerimiz bizi bıraktı. Bunu ihanetimizin kari-nesi, hatta hücceti diye kullanacaklar. Çalış, çabala, canını hiçe say, bunca galebe temin et, sonra da hain ol! Kötü, Tevfik, kötü! Çok kötü. Biz artık hay-siyetimizi kurtarmak için çok daha büyük kötülükleri göze almak zorundayız. Beceremedik mi de kötünün cidden en kötüsü olacağız...*⁶² Ethem, Küçük Ağa'ya da şu ifadeleri kullanır: Benim gözlerimi onlarınki gibi hırs bürüme-miş. Körü körüne inat etmem ben... Mankafa da değilim, deneni anlarım; ikna etsinler beni, İsmet'in de, İsmet'ten beterinin de emirberi olalım. Olmazsak namerdiz. Vatanın kurtuluşundan, küffarın def'inden başka ne diler, ne düşü-nürüz ki biz?⁶³

Romanda Tevfik ve kardeşi Ethem'in elde ettiği başarılarından söz edilse de Ethem'in ihaneti ve yapmış olduğu kötülükler de anlatılır. Tarık Buğra'nın ifadelerinden anlaşıldığına göre; Ethem'i bu ihanete iten sebebin başında boş gurura kapılması, kendine olan güveni, ihtirasları, İsmet Paşa'nın tutumu ve Ankara hükümetinin de İsmet Paşa'yı tutması gelmektedir. Romanda Ethem'in sağlık problemleri yaşadığı ifade edilir fakat Yunanlılara sığınmasına gerekçe olarak, bazı romanlarda ifade edildiği gibi, sağlık sorunları ve ağa-beylerinin tutumu gösterilmez. Ethem'i bu yola sevk eden etkenler vardır ve Ethem, adamlarının onu yalnız bırakmasıyla da Yunanlılara sığınmıştır.

2.1.2. Ethem'e Olumlu (Kahraman-Kurtarıcı) Bakış Açısıyla Yaklaşan Yazarlar

Güner Kuban'ın Kurtuluş Savaşı Kahramanı Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü Bir Vatan Aşkına, Yılmaz Koç'un Çerkes Ethem "Ben Hain Miyim?", Hasan İzzettin Dinoma'nun Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi ve Suat Yalaz'ın Çerkez Etem Belgesel Resimli Roman başlıklı romanlarda yazarların, Çerkez Ethem'i halk kahramanı olarak anlattıkları ya da çalışmamızda yer alan diğer yazarlara göre ona karşı biraz daha olumlu bir bakışla yaklaştıkları görülmektedir.

Çerkez Ethem'in ailesine mensup olan, Reşit Bey'in en küçük kızı Güner Kuban *Kurtuluş Savaşı Kahramanı Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü Bir Vatan Aşkına* başlıklı romanının ilk sayfasında belirttiğine göre Kuban,

⁶²Tarık Buğra, **Küçük Ağa**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 405.

⁶³ Tarık Buğra, **a.g.e.**, s. 433-434.

küçükken verdiği andı hiç unutmamış ve aile tarihini yazmak için yurtdışından Türkiye'ye dönmüştür. Romanıyla, ezberleri bozmak niyetinde olan Kuban, Çerkez Ethem için şu ifadeleri kullanır: *Resmî tarih ne derse desin Ethem Bey Anadolu'nun bir halk kahramanıdır ve onlar ölümsüzdürler. Okuyucularım-dan bazılarının beni taraf olmakla suçlayacaklarından hiç şüphem yok. Böyle düşünenlerin yanıldıklarını söyleyemem, fakat ben onların zannettiği gibi ailemin değil, dürüst ve haklı olanın tarafıyım*⁶⁴ diyerek Ethem'in halk kahramanı olduğunu belirtir.

Güner Kuban, kendisinin de roman kahramanı olarak yer alacağı eserine Reşit Bey'in 1906 yılında Yıldız sarayının bahçesinde Seher Hanım'ı gördüğünü ve ondan etkilendiğini anlatarak başlar. Reşit Bey, evlidir. Onların bir araya gelmesi Seher Hanım'ın iki evliliğini sonlandırması ve Reşit Bey'in de eşinden ayrılması ile mümkün olur. Yunanlılar, İzmir'i işgal edince Kuva-yı Milliye kurulmaya başlar ve Ege bölgesinde Yunan ordusu ile savaşıacak kuvvetlerin başına Ethem geçer. Mebus olan Reşit Bey de kardeşine destek verir ve vatan sevgisi ile dolu olan kardeşler, vatan için mücadeleye başlarlar. Çoğu romanda karşımıza çıktığı gibi burada da Ethem ve birliğinin Yunanlılar karşısında almış olduğu başarılar, bastırdıkları iç isyanlar anlatılır. Düzenli ordunun kurulacağına dair söylentiler başladığı andan itibaren İsmet Paşa ile karşı karşıya gelen Ethem ve ağabeyleri arasında gerginlikler günden güne artar. En sonunda kardeşkanı dökülmesine razı olmayan Ethem, adamlarına seçim hakkı tanır ve kendisi de yanına aldığı adamlarıyla birlikte bir süre dağlarda dolaşır. Ağabeyleri, Ethem'in Yunanlılar ile imzaladığı protokolün ardından Yunanlılara sığınır. Ethem'in de sağlığı git gide bozulur ve en sonunda Ethem de Yunanlılara teslim olur. Bu arada Reşit Bey'in ailesi Kayseri'ye sürgüne gönderilir. Seher Hanım, çocuklar ve Ali Bey, çok üzgündür. Daha fazla göz hapsinde kalmak istemeyen Seher Hanım, bir doktor ile konuşup anlaşarak hasta raporu alır ve tedavi için İsviçre'ye gönderilir. Maddi sıkıntılar yaşayan aile, Atina'da muhacir evlerinden birinde kalırlar. Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan barış antlaşmasının ardından Reşit ailesini orada bırakır ve Ürdün'e gider. Ethem de gerekli tedavilerinin ardından Ürdün'e gelir. Seher Hanım, Reşit Bey'in Ürdün'de olduğu sırada dünyaya getirdiği kızını St. Joseph'e bırakır. Diğer çocukları da oradadır. Çocuklar, Hristiyan olurlar. Maria (Güner Kuban), zeki bir kızdır. Babasıyla ancak lise çağına geldiğinde

⁶⁴ Güner Kuban, *Kurtuluş Savaşı Kahramanı Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü Bir Vatan Aşkına*, Mona Kitap, İst., 2017, s. 5.

tanıştır. Seher Hanım, Mustafa Kemal'e mektup yazar. Ali Bey, mektuba cevap gelmeden vatan hasretiyle Atina'da vefat eder. Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ile Türkiye dönen Seher Hanım ve çocuklar, "vatan haininin çocukları" diye sıkıntılı günler yaşarlar. 150'liklere af çıkar. Tevfik, Türkiye'ye döner. Ethem, adil bir mahkemede yargılanmayı ister. Bu isteği kabul edilmeyince vatana dönmek istemez. Reşit Bey de kardeşini yalnız bırakamaz. Ethem'in ölümünün ardından Reşit de Türkiye'ye döner.

Çerkez Ethem olayını anlatan diğer romanlarda karşımıza çıktığı gibi bu romanda da benzer konulardan bahsedilir. Fakat burada dikkati çeken en önemli husus, yazarın her fırsatta Ethem ve ailesinin vatan sevgisiyle dolu olduklarını belirtmesi ve Ethem'in bir halk kahramanı olduğunu anlatmasıdır. Çevrelerindeki çoğu insan da onların haksızlığa uğradıklarına inanırlar ve onları halk kahramanı olarak görürler.

Ethem olayında sıklıkla bahsedilen durumlardan biri de İzmir Valisi Rahmi Bey'in oğlu Alpaslan'ın fidye için kaçırılmasıdır. Kuban, bu olayı biraz daha farklı anlatmaktadır. Ethem, çocuğu Kuva-yı Seyyare'nin ihtiyaçlarını karşılamak için kaçırmıştır ve ona çok iyi davranır. Alpaslan ata biner, derslerini çalışır hatta Ethem, onun artık gitmesi gerektiğini söylediği anda Alpaslan'ın buna pek gönlü olmaz. Reşit Bey'in bu konu hakkındaki ifadeleri dikkat çekicidir: *Ethem anlattıkların beni hayrete düşürmedi. Çocuğa maddi ve manevi zarar gelmesine asla müsaade etmeyeceğinden zaten zerre kadar şüphem yok. Fakat hâlihazırdaki ve istikbaldeki düşmanlarımızın eline çok kuvvetli bir koz veriyorsun. Seni çekemeyenlerin bu hadiseyi nasıl da senin aleyhine kullanacaklarını hiç düşünmedin mi?*⁶⁵ der.

Çerkez Ethem olayı denilince sıklıkla üzerinde durulan konulardan biri de Anzavur Ahmet isyanıdır. Kuban, Çerkez olan Anzavur Ahmet isyanını, Ethem'in Anzavur ile çatışmak istemediğini fakat Anzavur'un Balıkesir'i ele geçirdiği anda Millî Mücadele için tehlike oluşacağını, istemeden de olsa bu isyanı bastırmak zorunda olduğunu söyler. Kuban, Ethem'in yakalanan isyancıların ilk önce yargılanmasını talep ederken Ankara'dan derhal asılmalarının istendiğini ve bu durumun Ethem ile Çerkezlerin arasını açmak için kurulmuş bir tuzak olduğunu anlatır⁶⁶.

⁶⁵ Güner Kuban, *Kurtuluş Savaşı Kahramanı Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü Bir Vatan Aşkına*, Mona Kitap, İst., 2017, s. 157.

⁶⁶ Güner Kuban, *a.g.e.*, s. 179-180.

Ethem ve ağabeylerinin, Yunanlılara teslim olmalarına gerekçe olarak romanda İsmet Paşa gösterilmektedir. Romanda Reşit Bey'in okuldan tanıdığı ve aynı zamanda cephede birlikte mücadele verdikleri silah arkadaşı Mustafa Kemal Paşa'nın da İsmet Paşa'nın tesirinde kalarak gerçekleri göremediği anlatılır. Reşit Bey: *Aması maması yok! Bir zamanlar okul ve silah arkadaşı olan bizlerin şu an birbirimize adeta düşman gibi bakmamızın sorumlusu ben değilim, asıl suçlunun baş danışmanın İsmet olduğunu asla unutma. Ah Mustafa ah, eğer birgün Venizelos'la yan yana oturmak mecburiyetinde kalırsam beni asıl kahredecek olan bunun asıl nedeninin senin İsmet'e kanmış olmandu*⁶⁷ der ve yazar, Reşit aracılığıyla olacakları sezdirir. Fakat burada dikkat çeken husus, Reşit'in Venizelos ile yan yana oturma mecburiyetine gerekçe olarak İsmet Paşa'nın gösterilmesi ve sanki bu durumun doğal bir olaymış gibi anlatılmasıdır. Romanda Reşit, Mustafa Kemal Paşa'ya olan sevgisini, saygısını her daim muhafaza eder. Mustafa Kemal Paşa'nın, bir gün yapılan haksızlıkların farkına varacağına Reşit Bey de Ethem de inanır. Bu romanda ilk defa karşımıza çıktığı üzere Ethem, Yunanlılara sığındıktan sonra Almanya'da tedavi görünürken Mustafa Kemal Paşa bunu öğrenir ve bir torba dolusu altın sikkeyi Ethem'e gönderir. Ethem ise; *idam kararımı çıkartan insan, hastalığıma üzülmüş demek? En son hastalığıma üzüldüğünü söylediğinden üç gün sonra, beni hain ilan etmişti*⁶⁸ diyerek altınları kabul etmez. Romanın sonlarına doğru Mustafa Kemal Paşa, yaşananlardan dolayı duyduğu üzüntüyü Hariciye Nazırı Tevfik Bey'e şu ifadelerle dile getirir: *Evet, Reşit, Ethem ve ailelerine gerçekten çok yazık oldu. O günlerdeki zor şartlarda akliselimle hareket etmemiş olduğumu ne yazık ki çok sonra anladım. İsmet'in oynadığı iki taraflı oyunların ve entrikaların iç yüzünü öğrendiğim zaman artık çok geç kalınmıştı. Son yıllarda İsmet'le dargın olmamın en mühim nedenlerinden biri budur işte. Bu zor durumlarının müsebbibi olmak beni her zaman çok üzdü*⁶⁹ diyerek Mustafa Kemal Paşa, Seher Hanım ve ailesinin Türkiye'ye dönmeleri konusunda onlara yardım eder.

Kısaca romanda İsmet Paşa'nın Ethem'i kıskandığı üzerinde ısrarla durularak tüm bu yaşananların sebebi olarak İsmet Paşa gösterilir. Romanda Mustafa Kemal Paşa, Ethem'e sevgiyle yaklaşırken İsmet Paşa kıskanç bir tavır

⁶⁷ Güner Kuban, *Kurtuluş Savaşı Kahramanı Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü Bir Vatan Aşkına*, Mona Kitap, İst., 2017, s. 248.

⁶⁸ Güner Kuban, *a.g.e.*, s. 294.

⁶⁹ Güner Kuban, *a.g.e.*, s. 357.

sergiler. Zaman zaman Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'nın bu tutumlarını da eleştirir.

Kütahya'da dünyaya gelen ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde memur olarak çalışan Yılmaz Koç'un kaleme aldığı *Çerkes Ethem* “*Ben Hain Miyim?*” başlıklı romanının önsözünde Koç, şu ifadeleri kullanır: *Düşman tarafına geçmek zorunda bırakılan kişiler arasında en önemli isim ise Çerkes Ethem'dir. Millî Mücadele'nin başlangıcında büyük hizmetler yapmış olan, yere göğe sığdırılamayan Çerkes Ethem, düzenli ordu kurulması gereksiniminin ortaya çıkmasıyla gözden çıkarılmıştır... Deli dolu kişiliğiyle zapturapt altına alınması çok zor olan Çerkes Ethem'in gözden çıkarılarak vatan haini ilan edilmesi acaba ne derece doğrudur? Millî Mücadele dönemindeki Çerkes Ethem'i anlattığımız bu romanı okuduktan sonra, onun kahraman mı hain mi olduğuna siz karar vereceksiniz...* ⁷⁰

17 bölümden oluşan romanda Koç, Ethem'in ihanetini anlatır. Roman kahramanı olarak karşımıza çıkan Ethem, kendini hain olarak görmez ve aynı şekilde yazar da ifadeleriyle okuyucuya onun hain olmadığını hissettirir. Romanda Ethem'i bu yola sevk eden etkenlerin arasında Ethem'in sağlık sorunları ve çevresinde kendisini olumsuz etkileyen kişilerin varlığı gösterilmektedir. Çalışmada incelenen diğer romanların aksine bu romanda, Ethem'in ihanetinde ağabeylerinin etkilerinden söz edilmez. Sanki onlar da masumdurlar. Ethem'in yayınlanan anılarında anlatılanlarla, romanda anlatılanlar neredeyse bire bir aynıdır.

Olaylar, Ethem'in Gavur Bayram'ın yaptığı zulümlere son vermek için Salihli'ye girmesi ile başlar. Gavur Bayram, kaçır. Ethem, Kütahya ve çevresinde bulunan hapisanelerden şartlı tahliye ister ve 153 kişi Ethem'in birliğine katılır. Ethem, iç isyanları bastırır ve onları yargılar. Reşit Bey, Saruhan milletvekili seçilir. İsyân çıkaran kişilerden biri de Anzavur'dur. Ethem, bu isyanın bastırılmasında da görevlendirilir. Ardından Düzce isyanı başlar. İsmet Paşa, Ethem'in derhal Geyve'ye gitmesini ister. Bu isyanı da başarıyla bastıran Ethem, Düzce'ye gelerek burada tutulan mebusları kurtarır. Ethem, Ankara'ya geldiğinde İsmet Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile ilk kez karşılaşır. Sevgiyle karşılanan Ethem'den Mustafa Kemal Paşa, Yozgat'ta ayaklanan Çapanoğlu'nu durdurmasını ister ve Ethem, bu isyanı da bastırır. Yunanlıların, Eskişehir'e doğru ilerlediğini duyan Ethem, İbrahim Bey ve Gökçen Efe

⁷⁰ Yılmaz Koç, *Çerkes Ethem “Ben Hain Miyim?”*, Parola Yayınları, İst., 2016, s. 10 ve 13.

ile konuşup ortak bir planla bu ilerleyişi durdururlar. Cephelerden, başarı haberleri alınır. Kurulan Yeşilordu'ya Mustafa Kemal Paşa'nın da isteği ile Ethem ve ağabeyleri de katılır. Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan Ali Fuat Paşa alınarak yerine İsmet Paşa getirilir. Ali Fuat Paşa, Rusya'ya büyükelçi olarak atanır. Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa'ya Ethem'i de yanında götürebileceğini söyler. Ethem ve ağabeyleri, Ankara'nın onları gözden çıkardığını düşünerek sinirlenirler. İsmet Paşa ve Mustafa Kemal Paşa ile konuşan Ethem, onların iyi davranışı karşısında düzenli ordunun içinde yer almaya karar verir. Mustafa Kemal Paşa, Ethem ile birlikte Eskişehir'e gidip İsmet Paşa'yla konuşmak ister. Eskişehir'de olağandışı durumlar sezen Ethem, Hacı Şükrü ile birlikte Kütahya'ya döner. Mecliste Reşit Bey'in Venizelos ile diz dize oturabilirim sözleri dolaşır. Ethem ise, ağabeyinin bu sözleri söylediğine inanmaz. İsmet Paşa'nın hazırlık içinde olduğunu öğrenen Ethem, subaylar ile konuşur. Ethem ile düzenli ordu arasında çatışma yaşanır. Bu arada Yunan saldırıları da başlar. Ethem, Yunanlılara sığınma talep eder. Ağabeyleri ve bazı arkadaşları, Yunanlıların tarafına geçen Ethem, dağa çıkmayı planlar. Sağlık sorunlarına buna el vermeyince de Yunanlılara bazı şartlar ileri sürerek teslim olur. Mecliste de Ethem'in ihaneti konuşulmaktadır.

Romanın daha başlarında Ethem'in babası Ali Bey'in, oğlu için söylediği şu ifadeler manidardır: Oğul dedi, bakıyorum etrafına epey adam toplamışsın. Güçlenmişsin. Yalnız bu gücüne dayanıp da mazlumun ahını alma. Aman dileylene hırsına yenilip de eziyet etme. En önemlisi de vatanına, milletine ne olursa olsun ihanet etme. Ben seni de kardeşlerini de vatan sevgisiyle büyüttüm⁷¹. Sanki olacakları önceden sezmiş olan Ali Bey'in hisleri boşa çıkmamıştır. Ethem'in Yunanlılara teslim olmasından sonra, romanın son sayfalarında şu ifadeler yer almaktadır: Yunana sığınması için zorlanması, son çırpınışlardı. Ağabeyleri Tefik ve Reşit Beyler kendisinden önce Yunanlılara sığınmamış olsalardı, teslim olur muydu? Bu(nu) kendisi de bilmiyordu. Acaba bütün bu başına gelenlerde kendisinin de suçu var mıydı? Kendisine kucak açan, başlangıçta yere göğe sığdıramayan insanlara inanmalı mıydı?... Düşünceler kafasında zikzaklar çizerken, içten içe kederleniyor, sözcükler, "Ben hain değilim!" diye, fısıltı halinde dudaklarından dökülüyordu⁷² Kısaca Yılmaz Koç, Ethem'in ihanetini anlatırken bu ihanette Ethem kadar başkalarının

⁷¹ Yılmaz Koç, **Çerkez Ethem "Ben Hain Miyim?"**, Parola Yayınları, İst., 2016, s. 62.

⁷² Yılmaz Koç, **a.g.e.**, s. 213-214.

da suçlu olduğunu vurgular ve onun ihanetine hafifletici sebepler ileri sürerek bu olayda Ethem'den yana bir tavır sergiler.

Küçük yaşta savaşa tanık olan, ailesini savaşta kaybeden Hasan İzzettin Dinoma, Milli Mücadele'nin gerçek hikâyesini yazmak ister. 5 ciltlik *Kutsal İsyan Millî Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi* başlıklı tarihi romanında Dinoma, Çerkez Ethem'in de faaliyetlerine yer verir. Romanın 3. cildinde Ethem Bey'in Yunanlılar karşısında aldığı başarıları anlatan yazar, Poyraz çetesi tarafından Ethem Bey'e suikast düzenlendiğinden bahseder. Bu işi daha önce sezinlemekle kurtulan Ethem Bey, Salihli'de bu çeteye destek veren eşraftan iki kişinin evlerini yakarak halka gözdağı verir. Alaşehir'de tüyler ürpertici cinayetler işlediği söylenen Alaşehirli Mustafa Bey, sığınma talep ederse bağışlayacağını söyleyen Ethem, ondan ses çıkmayınca Alaşehir'e girer ve Mustafa Bey o bölgeden uzaklaşır. Kurulan Divan-ı Harp'te suçlular idam edilir, hafif suçluları cepheye gönderir⁷³.

Romanın 4. cildinde Ethem'in ağabeyi emekli Binbaşı Reşit Bey hakkında yazar şu ifadeleri kullanır: O, Anadolu'daki ulusal hareketin en güçlü şeflerinden biri olduğu gibi Saruhan mebusuydu da. Mavi gözlü, çok zeki ve iyi davranışlı bir adamdı⁷⁴. Kazım Bey Anzavur'un, Balıkesir'i ele geçirmek üzere olduğunu bildirince Ethem Bey, ağabeyi Tefvik Bey ve değerli subayları ile birlikte Balıkesir'e gider ve Anzavur isyanını bastırır. Ardından Ali Fuat Paşa, iç isyanları bastırması için Ethem Bey'i çağırır. Adapazarı, Düzce, Bolu ayaklanışlarını bastırmak görevi Ethem'e verilir ve Ethem, bu görevleri başarıyla yerine getirir. Tefvik Bey, caddeden geçerken bir Binbaşının kendisine selam vermediği gerekçesiyle tutuklanmasını emreder. Bütün halkın ortasında, Binbaşı'yı aşağılayıcı sözler sarf eder. Bu durum karşısında subaylarda, çetelere karşı olumsuz bir düşünce oluşur. Ali Fuat Paşa'nın yardım isteği üzerine Geyve'ye giden Ethem ve birliği, Adapazarı bölgesine kadar gelip buraları temizlerler. Bu başarıları karşısında Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve mebuslardan kutlama telgrafları alan Ethem duygulanır. Onu en çok etkileyen ise, telgraflarda yer alan "kurtuluş umudu", "ulus kahramanı" gibi ifadeler olur⁷⁵.

⁷³ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 3*, Tekin Yayınevi, İst., 2012, s. 386-392.

⁷⁴ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyan Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 4*, Tekin Yayınevi, İst., 2013, s. 152.

⁷⁵ Hasan İzzettin Dinamo, *a.g.e.*, s. 422-442.

Romanın 5. cildinde, Yunan ordusunu durdurmak için Ethem ve müfrezeleri Eskişehir'e gider. Demirci'ye yakın bir bölgede on bin kişilik Yunan birliği ile karşılaşan Ethem ve müfrezesi, onları durdurmayı başarır. Romanda Ethem'in adına ağabeyleri Tevfik ve Reşit Bey'in, Kuvayı Seyyare'nin çalışmalarına engel olunduğuna dair Refet Bey'e ve İsmet Bey'e mektup yazar ve Ethem bu mektupları görünce duruma karşı çıkar. Yazar, Ethem'in hiçbir makamla, kişiyle aralarında düşmanlık yaratmak istemediğini, bunun kendiliğinden olabileceğini de Ethem'in aklına dahi getirmedeğini ifade eder⁷⁶. Yazar, burada şu soruları sorar: *Kahramanlığın ve şanın doruğuna doğru yükselmeye başlayan her güç sahibi kişinin alın yazısı bu değil miydi? Her hızlı yükseliş baş döndürücü tehlikeler yaratmaz mıydı? Her hızlı yükseliş, birer Zeus duygusuyla dorukta oturanları elbette tedirgin edecekti*⁷⁷.

Romanda Ethem'i kötü sona sürükleyen kişi olarak ağabeyi Reşit gösterilir: Ethem Bey'in, Reşit Bey'e karşı büyük saygısı vardı. Ağabeyinin sözünden çıkamamanın korkunç köleliğini ruhunun karanlıklarında acı acı duyuyor, onun kendisini kurtuluşu olmayan bir felaketin uçurumlarına doğru sürüklemek istediğini derinden derine seziyordu. Onun düşüncelerine bağlanmanın bir aile geleneğinin korkunç zorunluluğuna dayandığını da düşünmekten uzak kalamıyor, bu da ona bireysel özgürlüğünü köstekleyen gizli bir zulüm gibi geliyordu⁷⁸. Ethem, hastalanır. Bir de ağabeyinden işittiği "Mustafa Kemal'i Meclis önünde asacağım" sözlerini söylemekle itham edilmek onu üzmüştür. Üzüntüsünü Ali Fuat Paşa ile de paylaşır. Tedavi için Eskişehir'e giden Ethem'i, Mustafa Kemal Paşa arar ve onun sağlığı ile ilgilenir. Ethem, duyduğu sözlerin kendisi için söylemediğini, bunları kim yayıyorsa yüzleşmeye hazır olduğunu, gerekirse o darağacında kendisinin can vereceğini ifade eder. Paşa, bu sözleri duyduğunu ve inanmadığını belirtir⁷⁹. Romanda Ethem, düzenli bir ordunun kurulmasına karşı değildir ve bunun olması gerektiğine de inanır. Fakat mecliste ağabeyi Reşit Bey ortalığı karıştırmaktadır. Romanda, Ethem'in aldığı başarılar sonucunda onu tutan insanların çoğalmasının, Mustafa Kemal Paşa'yı rahatsız ettiğini ve buna dair önlemler aldığı da anlatılır. Yazar, Ethem ve ağabeylerinin, Hakkı Behiç Bey'in kurduğu Yeşil Ordu Derneği'ne girince Sovyetlerin de birdenbire gözlerini Ethem Bey'e ve onun askerî gücüne

⁷⁶ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 5*, Tekin Yayınevi, İst., 2015, s. 44-45.

⁷⁷ Hasan İzzettin Dinamo, *a.g.e.*, s. 45.

⁷⁸ Hasan İzzettin Dinamo, *a.g.e.*, s. 46.

⁷⁹ Hasan İzzettin Dinamo, *a.g.e.*, s. 51-55.

çevirdiğinden söz eder. Ethem'in ücretli asker toplamasına izin verilmez ve gün geçtikçe birliğin eriyip yok olma ihtimali oluşur⁸⁰. Gediz Savaşı yaşanır ve Kuvayı Seyyare'nin başarısı ile Yunanlılar bozguna uğrar. Ali Fuat Paşa, Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan alınır ve Moskova elçiliğine verilir. Paşa, Ethem'i de yanında götürmek istese de o hem sağlık sorunları hem de Kuvayı Seyyare'nin başında durmak için gidemez. Düzenli ordu kurulunca Batı Cephesi Kumandanlığı'nın başına İsmet Bey geçer. Arada anlaşmazlıklar çıkar. Ethem, ağabeyi Reşit'e şöyle der: Ben bu anlaşmazlıklar çözümleninceye dek Kütahya'ya dönmek niyetinde değilim. Şundan ki, eğer benim düşünmediklerimi ve yapmak istemediklerimi bana yüklemek ve olupbittiler yaratmak arzusunda olanlar varsa onlara bu fırsatı vermeyeceğim. Benim hiçbir gizli amacım, hırsım, olumsuz ereğim yoktur. Ortadaki anlaşmazlıklar, gezgin güçler, düzgün güçler anlaşmazlığından ve ayrılığından çıkıyorsa, işte Kuvayı Seyyare. Alsınlar istediklerini yapsınlar⁸¹. Olaylar önü alınamaz hale gelince Ethem, Mustafa Kemal Paşa ile konuşmaya gider. Paşa'ya, İsmet Bey ile geçinemediklerini, onun yerine daha anlayışlı bir kumandanın getirilmesini ister. Paşa bunun mümkün olmadığını, artık çetecilik döneminin bittiğini, onların da düzenli orduya bağlı olarak çalışmak zorunda olduklarını söyler. Herkesin eli tetiktedir. Sonunda Ethem, öyle olsun Paşam diyerek oradan ayrılır⁸². Bu yaşananlardan sonra Ethem ve Reşit, Mustafa Kemal Paşa'ya tuzak kurarlar. Paşa, bu tuzağı anlar ve kurtulur. Mustafa Kemal Paşa ve Ethem, Bilecik yolculuğuna çıkacaklardır. Bu yolculuk, Ethem için kurulan tuzaktır. Ethem ve adamları, bu tuzağı fark edip trene binmezler.

Mecliste konuşma esnasında Reşit: Zaten vatan ne kelimedir ki! Vatan adına bana İran da birdir, Turan da. Ben, nerede olsa pekâlâ oturabilir ve yaşayabilirim. Paşa, Paşa! Daha açık söyleyeyim! Ben, Venizelos'la pekâlâ diz dize oturabilir adamım der. Mustafa Kemal Paşa bu sözlere tepki verse de mebuslardan seçilen bir öğüt kurulu kurar ve onlara: Bu arkadaşlar, şimdiye dek hizmet ettiler ve çalıştılar. Bu hizmetlerin değerlerini mahfuz tutmak isterim. Ordunun içinde candan çalışarak görevlerini sürdürebilirler. Her şey caiz ve her şey mümkündür. Yalnız, anlaşmazlık ve düşmanlık asla! İşte, bunu kabul edemeyiz! Haydi, göreyim sizi, bu kardeşlik ve kurtuluş temelini sağlayın!

⁸⁰ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 5*, Tekin Yayınevi, İst., 2015, s. 208-209.

⁸¹ Hasan İzzettin Dinamo, *a.g.e.*, s. 250.

⁸² Hasan İzzettin Dinamo, *a.g.e.*, s. 259-260.

der⁸³. Kuvayı Seyyare birlikleri Yunanlılarla savaşırken bir yandan da İsmet Paşa'nın birliği hızla onlara doğru yaklaşmaktadır. Ethem, durumu subaylara bildirir. Kendilerinden ayrılmak isteyenlerin silahını alarak onları tehlikeli bölgeden güvenle çıkarır. İsmet Paşa'nın ordusu ile Ethem'in birliği arasında çatışma başlar, kardeşkanı dökülür. Ethem hem Yunanlıların hem de İsmet Paşa'nın saldırısına maruz kalınca Yunanlılarla dört günlük anlaşma yapar ve savaşa ara verilir. Birçok kaynaktaki söz edilen ihanet kısmı Dinamo tarafından şöyle ifade edilir: Ethem, Reşit Bey'i Yunan Kumandanına gönderir. Reşit, onlardan bilgi toplayarak Kuvayı Seyyare ile haberleşir. Bu arada Reşit Bey'e kimi bildiri, propaganda yazıları hazırlatılır ve bu yazılar, Türk ordusu saflarının üzerine atılır. Bu yazılarda da Ethem'in adı kullanılmıştır⁸⁴. Ethem Yunanlılarla, sığınma protokolü imzalar. Adamlarıyla vedalaşırken gözleri dolan Ethem, bu duruma sebep olarak kardeşlerini gösterir. Nefsine ağır geldiği için Yunanlılara sığınmayan Ethem, güvendiği adamlarıyla dağa çıkar. Daha sonra yaşananlar hakkında bilgi verilmez. Romanda yazarın şu ifadeleri önemlidir: Evet, siyasal hasımları, bu kötü başlayan iktidar kavgasını kazanmış, onu ihanetten başka bir şey olmayan bu uçuruma dek itmişlerdi. Her iktidar kavgasında yitiren, hain damgasını yemek zorunda değil miydi? İşte o da şimdi bu sınırdıydı. Haindi, vatan hainiydi. İktidar savaşını yitirmişti. Eğer bu savaşı hasımları yitirmiş olsaydı kim bilir belki onlar da buna benzer acıklı bir tutuma düşmeyecek miydi? Onlar da böyle bir yana sığınmayacak mıydı?⁸⁵ diyerek Dinamo, Ethem'in hain olduğunu belirtmesinin yanında onu bu duruma sevk eden sebeplerin de olduğunu söyler. Zaten Dinamo, Ethem'in başarılarını her daim ön plana çıkarırken onun Yunanlıların tarafına geçerek vatanına ihanet etmesini ve ardından yaşananlara romanında yer vermemiştir. Ethem'i bir halk kahramanı gibi göklere çıkarmak, abartılı bir övgüye yönelmek veya hain olduğunu her fırsatta yenileyip her davranışını eleştirmek gibi bir tutum sergilemeyen Dinamo, tarafsız bakış açısını korumaya çalıştığını eserinin sonunda belirtse de, yazarın Ethem'e, ağabeylerine göre daha olumlu bir bakışla yaklaştığı görülür ve romanda, bu ihanette Ethem'in ağabeylerinin ve hasımlarının etkili olduğu dile getirilir.

⁸³ Hasan İzzettin Dinamo, **a.g.e.**, s. 303.

⁸⁴ Hasan İzzettin Dinamo, **a.g.e.**, s. 327.

⁸⁵ Hasan İzzettin Dinamo, **Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 5**, Tekin Yayınevi, İst., 2015, s. 330.

Belgesel roman niteliğini taşıyan Suat Yalaz'ın kaleme aldığı *Çerkez Etem Belgesel Resimli Roman* başlıklı eserde, başta Ethem'in anıları ve Nutuk olmak üzere farklı görüşleri dile getiren kaynaklardan yararlanılmıştır. Suat Yalaz eserinde yararlandığı kaynakları belirtmiş ve yer yer olay akışını keserek konuyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Bu durum, roman tekniği bakımından kusur teşkil etse de, bizim için önemli olan yazarın Ethem'i nasıl ve hangi bakış açısıyla ele aldığıdır. Suat Yalaz, yararlandığı kaynaklardan yola çıkarak Ethem'in hem başarılarından hem de onun ne kadar acımasız biri olduğundan söz eder. Olaylara tek taraflı bakmak yerine Yalaz, her iki durumu da dile getirerek tarafsızlığını korumaya çalışsa da önsözde yer alan ifadeler, yazarın bu konuya daha olumlu baktığını göstermektedir.

Yazar eserinin önsözün; *Sabah* gazetesinde, onun yaşam öyküsünü yazıp çizmeye başlarken amacım onun “hain” mi yoksa haksızlığa uğramış bir “millî kahraman” mı sorusunu eşelemek ve bir yanıt bulmak değildi. Çünkü, Çerkez Ethem, yakın tarihimize damgasını vurmuş, Kurtuluş Savaşımızın yolunu açmış, yeni Türk Devleti'nin kuruluşunda çok önemli görevler üstlenmiş, yaman bir savaşçıdır... Yaptığı yapmadığı, belgelerle tanıklarla ortadadır... Çerkez Etem'e “asi” diyebiliriz amma, “hain” demek haksızlık olur der ve zamanla onunla bir anılan “hain” tanımlamasının gittikçe etkisini yitireceğini ve onun, Kurtuluş Savaşı'ndaki yararlıklarıyla anılacağını ilave eder⁸⁶.

Romanda, diğer romanlarda olduğu gibi, Ethem'in çocukluğundan, asker olan ağabeylerine olan hayranlığından, babası Ali Bey'in ve ağabeyleri olan Reşit ile Tevfik Beylerin yaşamlarından söz edilir. Ardından da Ethem'in babasını dinlemeyerek İstanbul'a gidişi, asker oluşu, 1. Dünya Savaşı sırasında çatışmaları katılması ve yaralanması anlatılır. Ethem, Bandırma'da dinlenirken bir yandan da Reşit Bey'in toplantılarında konuşulanları işitir ve Rauf Bey'den gelen mektubun ardından Ethem, Millî Mücadele'ye katılır. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da Türk Kurtuluş Savaşı'nı başlatırken Rauf Bey de Ege'de güvendiği kişilere Millî Mücadele'nin başladığını haber verir. Ethem başta Drama'lılar olmak üzere Balıkesir, Bandırma, Gönen, Bursa'da ne kadar Çerkez varsa çağırır. Ethem ciddi sağlık sorunları yaşasa da Yunanlılarla ve Kuva-yı Milliye karşıtı kişilerle mücadele eder. Ethem'i sürekli ağabeyi Reşit Bey yönlendirir. Ethem'in Alaşehir baskınında almış olduğu başarı ona, Salihli Cephesi Harp Kumandanı unvanını kazandırsa da şehirde estirdiği korku

⁸⁶ Suat Yalaz, *Çerkez Etem Belgesel Resimli Roman*, Yalaz Prodüksiyon Yayınları, İst., 1997.

yüklü hava onun güvenilmez olduğunu da gösterir. Yapılan yağmalar, talanlar halkın nezdinde Kuva-yı Milliye'nin güvenilemeyeceği anlayışını doğurur. Ethem daha sonra birkaç defa ortaya çıkan Anzavur Ahmet isyanlarını, Düzce isyanını, Yozgat ayaklanmalarını bastırır. Tabii bu isyanları bastırırken tek başına değildir. Kendisine Ali Fuat Paşa, Albay Refet gibi komutanlar da destek verir. Ethem elde ettiği başarılarla büyük bir hayranlık kazanır. Halk, onu sevgi gösterileriyle karşılar. Mecliste, kendisini tutan milletvekilli sayısı çoğunluktadır.

Ethem ile Ankara arasındaki ilişkiler ilk önce Ankara Valisi Yahya Galip olayında bozulur. Daha sonra düzenli ordu kurulacağı ve Kuva-yı Seyyare'nin dağıtılacağı haberleri yayılır. Ethem ve ağabeylerinin halktan, asker ve para toplaması yasaklanır. Ali Fuat Paşa, Batı Cephesi Komutanlığı'ndan alınarak Moskova Büyükelçiliğine atanır. Yerine İsmet Paşa getirilir. Çevrelerindeki insanlar da Çerkez kardeşleri kışkırtır. Sonunda Tevfik, İsmet Paşa'ya onu tanımadığını ifade eden telgraf gönderir. İşler daha da çıkmaza girince Ethem, Demirci Mehmet Efe'ye birlikte hareket edelim der. Demirci daha cevap yazmadan Refet Bey'in baskınına uğrar. Düzenli ordu ile karşı karşıya kalan Ethem, sonunda Yunanlılara sığınır.

Ethem ile TBMM karşı karşıya gelince Mustafa Kemal Paşa, Ethem'in tutumu için şu ifadeleri kullanır: Bizim görevimiz; ipte adam sallandırarak, vali çocuklarını dağa kaldırıp can bedeli alarak çeteler kurmak değil, yepyeni çağdaş bir Türk devleti kurmak olduğunu bu çocuğa nasıl anlatmalı şimdi?⁸⁷ Benzer şekilde Yunanlılar ile mücadele ederken Kuva-yı Seyyare'nin habersiz çekilmesi karşısında kumandan şu ifadeleri kullanır: İşte Kuva-yı Seyyare kumandanları! Böyle savaşır! Akıllarına esince hücum eder, istedikleri an geri çekilirler, kimseye de haber vermezler. Onlarla birlikte savaşa girmek başlı başına bir derttir⁸⁸ der. Mustafa Kemal Paşa da kumandanlar da böylece düzenli ordu ile çeteler arasındaki farka dikkat çekerler.

Suat Yalaz, Ethem'in milletvekilleri ve halkın gözünde kahraman olarak görülürken daha sonra vatana ihanet edip Yunanlılara sığınmasını ağabeylerinin (özellikle Tevfik Bey) ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında yer alan meclis üyelerinin kışkırtmasına bağlar: *Ah, abilerim ah!.. Beni de yaktınız,*

⁸⁷ Suat Yalaz, *Çerkez Etem Belgesel Resimli Roman*, Yalaz Prodüksiyon Yayınları, İst., 1997, s. 115.

⁸⁸ Suat Yalaz, *a.g.e.*, s. 183.

kendinizi de!.. Koca Mustafa Kemal Paşa'nın önüne sürdünüz beni... Öhhö... Büyük Millet Meclisi'nin ayakta alkışladığı "Münci-i millet Ethem Bey'in düş-tüğü şu hale bak!.. Anzavur isyanında "Yetiş Etem Bey!" diyen Kazım Bey nerede? Ali Fuat Paşa bana neden sahip çıkmıyor?⁸⁹ Yalaz eserinin son satır-larında ise, Atatürk'ün Ethem'e karşı sevgi duyduğundan da bahseder: *Ethem'in gurbette büyük sıkıntılar içinde yaşadığını öğrenen Atatürk: "Ethem'in sonu böyle olmamalıydı. Ne yazık ki o günlerin zor şartları altında onunla gerektiği kadar ilgilenemedik."* diyerek Ethem'e olan sevgisini bir kez daha açığa vurmuştur⁹⁰.

2.1.3. Ethem Olayını Tarafsız Bir Bakış Açısıyla Anlatan Yazarlar

Sabahattin Burhan'ın *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe* başlıklı romanında, Çerkez Ethem olayı tarafsız bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Romanlarında genellikle Milli Mücadele yıllarında efelerin vermiş olduk-ları mücadeleleri anlatan ve birçok efenin hayatını romanlarında kurgulayıp ifade eden Sabahattin Burhan, Çerkez Ethem'in faaliyetlerine de *Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe* başlıklı eserinde yer vermiş ve bu olayı tarafsız bir bakış açısıyla ele alıp anlatmıştır. Romanda, Anzavur Ahmet isyanından söz edilir ve Ali Fuat Paşa, bu isyanı ancak Ethem Bey'in bastırabileceğini söyler, nizami kuvvetlerin bu işi bugünkü şartlarda başarmalarının zor olduğunu ifade ederek bu görevi Ethem'e verir. Köşk Cephesi'nden yardım isteyen Ethem Bey'in mahiyetine, Yörük Ali Efe bazı kuvvetleri verir⁹¹. Yazar, Gökçen Efe'nin ölümü üzerine *Kuva-yı Milliye tacını süsleyen iri bir pırlanta sön-müş, efsane adam ölmüştü. Böylece Yörük Ali-Çerkez Etem Bey-Gökçen Efe üçlüsüyle başlayan Kurtuluş Savaşı'nın direklerinden biri yıkılıyordu*⁹² ifadelerini kullanarak Çerkez Ethem'i Kurtuluş Savaşı'nın direklerinden biri olarak görür.

Yunanlılarla mücadele eden ve onların ilerleyişini durduran Çerkez Ethem, Refet Bey ile görüşmek ister. Refet Bey ve Demirci Mehmet Efe arasında şöyle bir konuşma geçer: *Efe, Etem Bey bizi nasıl karşılar dersin? Yahu ben ne bilirim Çerkez uşağının bizi nasıl karşılayacağını? Kapı dışarı etmez*

⁸⁹ Suat Yalaz, **a.g.e.**, s. 213.

⁹⁰ Suat Yalaz, **a.g.e.**, s. 220.

⁹¹ Sabahattin Burhan, **Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe**, C 3, Nesil Yayınları, İst., 2009, s. 143-145.

⁹² Sabahattin Burhan, **Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe**, C 3, Nesil Yayınları, İst., 2009, s. 216.

herhalde... Subaylardan pek hoşlanmadığını söylüyorlar. Masal... Öyle olsaydı maiyetinde subay çalıştırmazdı. Maiyetinde pek çok subay çalışıyor. Herhangi bir meselede onlarla istişare ediyor. Fikirlerini soruyor. Görüşlerine ehemmiyet veriyor. Birlikte karar alıyorlar ifadelerini kullanır. Refet Bey, Ethem Bey'in Salihli'de şahsi zenginlik yoluna saptığını söyleyince de Demirci Efe bunların asılsız söz olduğunu Ethem Bey'in şu anda tek derdinin vatan olduğunu söyler. Ethem, onları davulla zurnayla karşılar. Miralay Refet Bey, Ethem'in bölgedeki ağırlığını böylece hisseder⁹³. Aralarında geçen konuşmada Ethem'in sözleri dikkat çekicidir: *Yunan, mübarek topraklarımıza ayak bastığı gündən beri rahat mıyım sanıyorsunuz? Geceleri yattığım yatak diken oluyor. Çok zaman hiç yatmadan ve uyumadan sabahı yakalıyorum* der. Gece çok fazla yağın yağmura aldırış etmeden mevzileri dolaşan Ethem'in hakkında Refet Bey: *İnandım efe, inandım. Böyle fedakâr vatan evlatları oldukça, düşman, memleketimizde barınamayacaktır. Buraya gelirken Etem Bey hakkında sarf ettiğim sözlerin tamamen asılsız olduğu meydanda. Böyle bir kahramanın şahsını çürütmek için uydurulmuş olsa gerek* der. Oradan ayrılacakları zaman Ethem, Demirci'ye verdikleri vatan mücadelesinde başlarına her şey gelebilir diye, haberleşmek için şifreli anahtar verir. Demirci, yanında bulunan yüzbaşına başka bir şifreli anahtar yaptırarak Refet Bey'e bu anahtarı gösterir⁹⁴. Ethem'in iç isyanları bastırıldığına da yer verilen romanda Ethem'in Ankara Hükümeti ile karşı karşıya gelişleri ve sonrasında yaşananlar söz konusu edilmez. Romanda vatanın kurtuluşundan söz edilse de Ethem'in Yunanlılara sığınması anlatılmaz. Yazarlar arasında farklı görüşlerin olduğu asıl kısım olan isyanlardan sonra yaşananlardan bahsetmeyerek yazar, muhtemelen tarafsız kalmayı tercih etmiş ya da bir fikir belirtmek istememiştir.

2.2. Roman Kahramanlarının Gözünden Çerkez Ethem

Romanlar incelendiğinde, roman kahramanlarının başta Çerkez Ethem olmak üzere Ethem'in ağabeylerine ve adamlarına karşı, farklı durumlarda farklı bakışlara sahip oldukları görülmektedir. Bu farklılığın oluşumunda en temel sebep; Ethem ve ağabeylerinin TBMM'nin karşısında yer alarak Yunanlılara sığınmaları yatmaktadır. Ethem, ilk zamanlarda çoğu kişilerin gözünde bir kahraman, bir kurtarıcı, hayranlık duyulan biri olarak görülmektedir ve halk tarafından sevgi dolu bakışlarla karşılanmaktadır:

⁹³ Sabahattin Burhan, **a.g.e.**, s. 240-243.

⁹⁴ Sabahattin Burhan, **a.g.e.**, 2009, s. 244-250.

Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 4 başlıklı eserde Ali Fuat Paşa, Ethem Bey için: -Ethem Bey, memlekette büyük ve şerefli hizmetlerde bulundunuz. Anzavur hadisesi, sizin bildiğinizden de önemliydi. Bu eşkiyayı tepelemekle bizlere rahat bir soluk aldırınız. Ben, sizin bu işi başara-bileceğinize inanıyordum. Sizi kutlarım ifadelerini kullanır⁹⁵.

Yılmaz Koç'un kaleme aldığı *Çerkes Ethem "Ben Hain Miyim?"* başlıklı romanda, Ethem vatanına ihanet edip Yunanlılara teslim oluncaya kadar Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa, mebuslar, halk vb. tarafından bir kurtarıcı, başarıları takdir edilen biri olarak görülmüştür. Ali Fuat Paşa, Düzce isyanının bastırılmasından sonra Ethem'e şöyle der: *Ethem Bey, bizi nasıl bir beladan kurtardınız bilemezsiniz! Allah sizden razı olsun! Siz olmasaydınız Adapazarı'ndaki karışıklığı önleyemezdik*⁹⁶ ifadelerini kullanır. Bolu isyanının ardından Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği telgrafta şu ifadeler yer alır: *Başarıları ve hizmetleri kurtuluş tarihimizde en parlak satırları işgal edecektir...*⁹⁷

Güner Kuban'ın *Kurtuluş Savaşı Kahramanı Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü Bir Vatan Aşkına* başlıklı romanda Rauf Bey, Ethem ve arkadaşlarına karşı duyduğu hayranlığı dile getirmektedir: "Ethem, senin ve efradının Yunan ordusunun işgalini durduruşunu hayranlıkla takdir ettik. Dirayet ve cesaretine hepimiz hayranız, çete savaşlarıyla Yunan ordusunu püskürtmek her yiğidin harcı değildir. Cephelelerde yarattığın mucizelerle hepimizi şaşırttın"⁹⁸. Edip Bey de Ethem'in başarıları karşısında ona hayran kalmıştır: Edip Bey daha önce de şahit olduğu bu taktiksel ustalıktan bir kez daha etkilenmişti. Saygılı bir sesle, "Beni yine hayrete düşürdünüz komutanım. Düşmanla adeta kedinin fareyle oynadığı gibi oynuyorsunuz. Gerilla savaşındaki ustalığınız size olan hayranlığımı arttırıyor," dedi⁹⁹.

Suat Yalaz'ın kaleme aldığı *Çerkez Etem Belgesel Resimli Roman* başlıklı eserinde, aldığı başarılar sonucunda Ethem artık bir halk kahramanı, kurtarıcı olarak görülür, kartpostallara onun resmi konulur, onun adına marşlar yazılır ve söylenir: *Öndeki otomobilde Mustafa Kemal Paşa ile son günlerin millî*

⁹⁵ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 4*, Tekin Yayınevi, İst., 2013, s. 434.

⁹⁶ Yılmaz Koç, *Çerkez Ethem "Ben Hain Miyim?"*, Parola Yayınları, İst., 2016, s. 65.

⁹⁷ Yılmaz Koç, *a.g.e.*, s. 69.

⁹⁸ Güner Kuban, *Kurtuluş Savaşı Kahramanı Çerkes Ethem'in Gerçek Yaşam Öyküsü Bir Vatan Aşkına*, Mona Kitap, İst., 2017, s. 163.

⁹⁹ Güner Kuban, *a.g.e.*, s. 175.

*kahramanı Çerkez Ethem 'i yanyana gören halk büyük sevinç ve sevgi gösterisinde bulunuyordu... Bütün milletvekilleri Çerkez Ethem 'i ayakta alkışlıyor, "Yaşasın müncii millet!" diye bağrışıyorlardı*¹⁰⁰.

Yılmaz Koç'un kaleme aldığı *Çerkes Ethem "Ben Hain Miyim?"* başlıklı romanda, Çerkez Ethem ve adamları, Yozgat isyanını bastırdıktan sonra Ankara'ya geldiklerinde, Ankara halkı onları "Yaşa! Var ol!" sözleri ile coşkuyla karşılarlar¹⁰¹.

Romanlarda Ethem ve adamlarının, girdikleri yerleri yakıp yıkmaları, bir anda idam kararı alıp anında uygulamaları, zorla mallara el koymaları, halkta panik ve korku havası yaratır:

Suat Yalaz'ın kaleme aldığı *Çerkez Etem Belgesel Resimli Roman* başlıklı eserinde, Ethem'in isyanları bastırırken ki tutumu ve isyan sonrasında yapılan talanlar halkın üzerinde korkuya sebep olmaktadır: *Çerkez Ethem'in "Alaşehir Baskını" kendisine "Salihli Cephesi Harp Kumandanı" unvanını kazandırmıştı ama, şehirde estirdiği korku ve dehşet havası kendisine pek güvenilemeyeceği kanısını pekiştirmişti*¹⁰².

Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa* başlıklı romanda Ethem'in kuvvetiyle birlikte Kütahya'ya gireceğini duyan halk telaş ve korkuya kapılarak zabıtlere: *Aman bizi koyup gitmeyi, Etem, Yunandan da zalimdir, diye yalvarırlar*¹⁰³.

Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 4 başlıklı eserde yazar, *Ethem için; Ethem Bey korkusu, dağlardan, taşlardan, köylerden, kasabalardan ağulu bir yel gibi esiyordu. Bütün ayaklanış bölgesi, şahin görmüş keklik yavruları gibi sinmiş, pusuştu. ifadelerini kullanarak halkın, Ethem hakkındaki tutumlarını anlatır*¹⁰⁴.

Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* başlıklı romanında Akhisar'a giren Ethem ve adamları, evlerine Yunan bayrağı asanları uyarır. *Doktor Necati Bey, Ethem Bey'e: Namaz mı kaldı efendim? Herifler altlarına pislediklerinden aptestleri de gitti tantuna... Tabanı yanmış it gibi dönüyorlar caminin içinde...*

¹⁰⁰ Suat Yalaz, *Çerkez Etem Belgesel Resimli Roman*, Yalaz Prodüksiyon Yayınları, İst., 1997, s. 120.

¹⁰¹ Yılmaz Koç, *Çerkez Ethem "Ben Hain Miyim?"*, Parola Yayınları, İst., 2016, s. 117.

¹⁰² Suat Yalaz, *a.g.e.*, s. 66.

¹⁰³ Tarık Buğra, *Küçük Ağa*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 445.

¹⁰⁴ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi 4*, Tekin Yayınevi, İst., 2013, s. 438.

*Tövbe eden hangisi, iman tazeleyen hangisi... Herifleri yeniden Müslüman ettiniz. Ethem Bey. Bu sevapla cennetliksiniz!*¹⁰⁵

Sonuç

Edebiyatın beslendiği temel kaynaklardan biri de tarihtir. Bu yüzden tarihi olaylar çoğu zaman bir de yazarlar tarafından araştırılıp kurgulanarak anlatılmaktadır. Tarih araştırmaları ve tarihi olayların yazımı konusunda farklı metotlar ve yaklaşımlar söz konusudur. Objektif bir tarih yazımı mümkün müdür? Sorusu hâlâ daha cevabını aramaktadır. Nesnel bilgiye ulaşılabilir olduğunu savunan Pozitivist bir yaklaşımın karşısında aksi bir görüşle romantik tarih anlayışı yer almaktadır. Tarihi olaylara araştırmacıların yaklaşımı konusunda Aktay'ın belirttiği göre, iki genel husus söz konusudur: ya tümünden tarihi olayları inkâr etmeleri ya da tarihi olay ve şahsiyetleri idealleştirme formu içinde takdim etmeleridir¹⁰⁶. Çerkez Ethem olayı da, Türk tarihinde önemli konulardan biridir. Gerek tarih araştırmacıları gerekse roman yazarları Ethem olayında ortak bir görüşü paylaşmazlar. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Çerkez Ethem olayında yer olan birçok husus söz konusudur. Kimi yazarlar bu hususların bazılarını ön plana çıkarıp diğer konular hakkında dokümanların olmadığını ifade ederlerken kimi araştırmacılar da Ethem'i idealleştirme çabası içindedirler. Araştırmacılar arasında farklı görüşlerin oluşumunda, dönemin ve yazarların hayatlarının da önemli etkisi vardır.

Vatan için mücadele eden, düşman karşısında vatanını savunan, vatanın kurtuluşunda da önemli katkıları bulunan Ethem ve ağabeylerinin, düzenli ordunun kurulacağına ve Kuva-yı Milliye birliklerinin tek çatı altında birleştirileceği düşüncesinin ardından TBMM'nin karşısında yer almaları, onların hayatında bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Bu andan sonra yaşananlar, onları isyana kadar götürür ve Ethem, vatanına ihanet edip Yunanlılara sığınır. Ethem ve ağabeylerinin “kahraman” mı yoksa “vatan haini” mi oldukları hâlâ daha araştırmacılar arasında tartışılan konulardan biridir. Bu tartışmalar da nesnel bir tarih yazımının, en azında çalışmamızın konusu olan Çerkez Ethem hususunda, pek de mümkün olmadığını göstermektedir. Çalışmamız açısından bu konunun bizi ilgilendiren tarafı ise, bu olayın romanlara nasıl yansdığıdır.

¹⁰⁵ Kemal Tahir, **Yorgun Savaşçı**, İthaki Yayınları, İst., 2016, s. 371.

¹⁰⁶ Aydın Aktay, “Tarih Araştırmalarının ve Tarih Yazımının Önündeki Temel Sorunlar”, **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C 4, S 7, 2018, s. 59. Ayrıca bkz: <https://dergipark.org.tr/download/article-file/460754> Erişim Tarihi: 15.04.2019.

Ethem olayının anlatıldığı ve çalışmamızda incelediğimiz dokuz romanın çoğunda yazarlar, başta Ethem'in anıları olmak üzere tarihi kaynaklardan yararlanarak olayları anlattıklarını ifade ederler. Romanların hemen hemen hepsinde Ethem'in hayatı iki dönemde ele alınır. Romanlarda ilk başta Ethem'in ailesinden, Millî Mücadele'ye katılımından, iç isyanları başarıyla bastırması ve aldığı başarılar sonucunda çevrelerindeki kişiler nezdinde bir kurtarıcı, bir kahraman olarak görülmesi anlatılmaktadır. Romanlarda farklı bakışların oluştuğu asıl evre, Ethem ve ağabeylerinin TBMM'nin karşısında yer alışıyla ortaya çıkmaktadır. Bu aşamadan sonra yazarların Ethem'e karşı bakışları; olumlu (kahraman-kurtarıcı), olumsuz (vatan haini-eşkıya-asi) ve tarafsız olmak üzere değişiklik göstermektedir. Bu farklı görüşler genelde 1960 ve sonrasında yer almaktadır. Ethem ve ağabeylerine karşı olumsuz bakış açısını içeren romanlar *Menderes'in İki Yakası* başlıklı roman hariç 1960'lı yıllarda yazılmıştır. Olumlu veya tarafsız bakış açısını içeren romanlar ise, son zamanlarda 2000 yılından sonra yazılmıştır.

Ethem'e olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşan Ahmet Zeki Muslu, Ethem'in vatanına ihanet ettiğini ve onun hain olduğunu anlatırken Kemal Tahir ise, Ethem'in Yunanlılara sığınışını anlatmasa da onların eşkıyalığı üzerinde ısrarla durur. Bu durum da Kemal Tahir'in çetelere bakışıyla bağlantılıdır. Samim Kocagöz, kahramanları aracılığıyla Ethem'in hain olduğunu söylerken Tark Buğra eseriyle Ethem'in ihanetini gözler önüne serer. Sabahattin Burhan, Ethem'in isyanları bastırması sonucunda elde ettiği başarılarından söz etmesine rağmen onun Yunanlılara sığınışını anlatmayarak tarafsız kalmayı veya bu konu hakkında fikrini belirtmemeyi tercih etmiş olmalıdır.

Güner Kuban, Çerkez Ethem'in ağabeyi Reşit Bey'in kızıdır. Kuban, eserini yazarken ailesinin yaşadıklarının etkisinde kalmış ve eserini taraflı bir bakış açısıyla kaleme almıştır. Ethem'in bir halk kahramanı olduğunu sık sık eserinde tekrar etmektedir. Hasan İzzettin Dinamo ve Yılmaz Koç'un kaleme aldığı romanlarda Ethem, bir halk kahramanı olarak göklere çıkarılmasa da anlatıların Ethem'in anılarıyla bire bir benzerlik gösterecek kadar yakın olması ve Ethem konusunda yer alan temel olayların yorumlanması itibarıyla Ethem'e diğer yazarlara göre biraz daha olumlu yaklaşımları anlaşılmaktadır. Suat Yalaz ise, Ethem'in hem kahramanlıklarından hem de acımasızlığından ve ihanetinden söz ederek konuya objektif bir şekilde yaklaşmaya çalışsa da Ethem olayına biraz daha iyimser baktığı anlaşılmaktadır.

Romanlarda Ethem'in Yunanlılara sığınmasına etki eden olaylar için kimi yazarlar (Hasan İzzettin Dinamo, Suat Yalaz) Ethem'in ağabeylerini gösterirken, kimi yazarlar (Yılmaz Koç) Ethem'in sağlık sorunlarını, kimi yazarlar (Yılmaz Koç, Suat Yalaz) onların çevrelerinde bulunan ve onları kötü etkileyen kişilerin varlığını dile getirirler. Ayrıca Ahmet Zeki Muslu bu duruma gerekçe olarak onların düzenli orduda yer almak istememelerini belirtirken, Samim Kocagöz Ethem'i bu yola sürükleyen asıl sebebin cehalet olduğunu söyler. Güner Kuban ise, bu olaya sebep olarak İsmet Paşa'nın tutumunu göstermektedir. Tarık Buğra bu etkenlere; Ethem'in boş gurura kapılmasını, kendine olan güvenini ve ihtiraslarını da ekler.

KAYNAKÇA

- Aktay, Aydın, "Tarih Araştırmalarının ve Tarih Yazımının Önündeki Temel Sorunlar", **Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi**, C 4, S 7, 2018, ss. 57-71.
- Apak, Rahmi, **İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk (Söylev)**, İnkılap Kitabevi, İst., 2014.
- Aykol, Hüseyin, **Çerkez Ethem Gerçek Yaşam Öyküsü**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011.
- Bayar, Celal, **Ben de Yazdım Millî Mücadeleye Gidiş 8**, Sabah Kitapları, İst., 1997.
- Bozgeyik, Burhan, **Çerkez Ethem Hadisesi**, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 2013.
- Buğra, Tarık, **Küçük Ağa**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Burhan, Sabahattin., **Ege'nin Kurtuluş Destanı Yörük Ali Efe**, C 3, Nesil Yayınları, İst., 2009.
- Cebesoy, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İst., 2010.
- Cilasun, Emrah, **"Bâki İlk Selam" Çerkes Ethem**, Belge Yayınları, İst., 2004.
- Çerkes Ethem, **Anılarım**, Berfin Yayınları, İst., 2005.
- Dinamo, Hasan İzzettin, **Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 3**, Tekin Yayınevi, İst., 2012.
- _____, **Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 4**, Tekin Yayınevi, İst., 2013.

- _____, **Kutsal İsyân Millî Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi 5**, Te-kin Yayınevi, İst., 2015.
- Gökbel, Asaf, **Millî Mücadele’de Aydın**, Sadeleştiren: Hüseyin Kuruüzüm, Aydın, 2005.
- Halıcı Şaduman, **Ethem**, Kitap Deyince Yayınları, İst., 2016.
<https://dergipark.org.tr/download/article-file/460754> Erişim Tarihi: 15.04.2019.
- Tahir, Kemal, **Yorgun Savaşçı**, İthaki Yayınları, İst., 2016.
- Kocagöz, Samim, **Kalpâklılar**, Literatür Yayınları, İst., 2013.
- Koç, Yılmaz, **Çerkez Ethem “Ben Hain Miyim?”**, Parola Yayınları, İst., 2016.
- Kuban, Güner, **Kurtuluş Savaşı Kahramanı Çerkes Ethem’in Gerçek Yaşam Öyküsü Bir Vatan Aşkına**, Mona Kitap, İst., 2017.
- Muslu, Ahmet Zeki, **Menderes’in İki Yakası**, Yitik Ülke Yayınları, İst., 2016.
- Özdemir, Rıza, **Çerkez Ethem Gözüyle Kurtuluş Savaşı**, İkinci Adam Yayınları, İst., 2018.
- Sarıhan, Zeki, **Çerkez Ethem’in İhaneti**, Kaynak Yayınları, İst., 2008.
- Selek, Sabahattin, **Millî Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı)**, C 1-2, Örgün Yayınevi, İst., 2002.
- Şener, Cemal, **Çerkes Ethem Olayı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İst., 2007.
- Uğurlu, Nurer, **Çerkez Ethem Kuvvetleri Kuvayı Seyyare**, Örgün Yayınevi, İst., 2007.
- Yalaz, Suat, **Çerkez Etem Belgesel Resimli Roman**, Yalaz Prodüksiyon Yayınları, İst., 1997.

